

YUNAN MAKEDONYASI'NDA ULUSAL VE ETNİK KİMLİĞİN İNŞASI*

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Serdar

İstanbul Teknik Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
ORCID: 0000-0003-4623-4809

Öz

Bu makale, Yunan Makedonyası'ndaki Slav-Makedonlarına dönük asimilasyon ve entegrasyon mekanizmalarına odaklanarak Yunan ulusal kimliği ve etnik farklılık arasındaki ilişkiyi incelemektedir. İnşacı ve modernist kuramları temel alarak, Slav-Makedon etnik kimliğinin şekillenme sürecinde çeşitli koşulların ve Yunan ulus-devlet politikalarının belirleyici etkisini tartışır. Baskın olarak etno-kültürel bir içerikle inşa edilen Yunan ulus-devletinde, Slav-Makedonlar din ve kültür bakımından Yunanlığin içinde görüldüklerinden azınlık olarak tanınmamış ve ayırt edici özellikleri nüfus değişimleri, dilsel asimilasyon ve Yunan İç Savaşı'nın çok yönlü etkileriyle baskı altına alınmıştır. Ulus-devlet politikası, dil ve din gibi kültürel farkların *etnikleşmesinin* ve *siyasallaşmasının* önüne geçmeye çalışmış ve daha asimile edilebilir görülen dil farkıyla ayrılan Slav-Makedonlar çeşitli biçimlerde *etniksizleştirilerek* Yunanlılık evrenine eşit yurttaşlar olarak dâhil edilmişlerdir. Hem Yunanistan içindeki Slav-Makedon aktivizmine, hem de komşu bir Slav devletinin Kuzey Makedonya adını kullanmasına karşı verilen siyasi ve toplumsal tepki, Yunan vatandaşı Slav-Makedonların etnik kimliğinin inkârının Yunan ulusal kimliğinin kurucu ve şekil verici ilkelerinden birine dönüşmesiyle ilişkilidir.

Anahtar Sözcükler: Yunanistan, Makedonya, Asimilasyon, Azınlık, Etnisite

The Formation of National and Ethnic Identity in Greek Macedonia

Abstract

This article analyzes the relationship between Greek national identity and ethnic difference by focusing on assimilation and integration mechanisms towards Slavo-Macedonians in Greek Macedonia. Drawn on constructivist and modernist theories, it discusses the influence of various circumstances and the Greek nation-state policies on the formation of Slavo-Macedonian ethnicity. In the Greek nation-state constructed predominantly by ethno-cultural content, Slavo-Macedonians, for being considered as part of Greekness in terms of religion and culture, are not recognized as minority and their distinctive characteristics were suppressed by means of population exchanges, linguistic assimilation and different effects of the Greek Civil War. The nation-state policies have sought to prevent the *ethnicization* and *politicization* of cultural differences, such as language and religion, and Slavo-Macedonians have been *de-ethnicized* and included in the universe of Greekness as equal citizens because they are seen as more assimilable by their linguistic difference. Political and social reaction against both the Slavo-Macedonian cultural activism in Greece and a neighboring country's adoption of North Macedonia as her name is related with the fact that the denial of Greek citizen Slavo-Macedonians' ethnic identity has become a constitutive and formative principle of the Greek national identity.

Keywords: Greece, Macedonia, Assimilation, Minority, Ethnicity

* Makale geliş tarihi: 12.12.2018
Makale kabul tarihi: 27.06.2019
Erken görünüm tarihi: 22.01.2020

Yunan Makedonyası'nda Ulusal ve Etnik Kimliğin İnşası*

Giriş

Yunanca edebiyatın önde gelen isimlerinden olan Stratis Mirivilis 1924'te basılan *Mezarda Hayat* (2008) adlı savaş-karşıtı romanında, gönüllü bir asker olarak katıldığı Balkan ve I. Dünya Savaşı'nda cepheye yaşadıklarından ilham alır. Eserinde, Midillili Yunan bir askerin günlüğünden Makedonya cephesinde yaşamı tasvir eder. Romanın kahramanı çavuş yaralanınca bir süre yakınlardaki bir köyde başka dilde konuşan yaşlı bir kadın tarafından şefkatle bakılır. Köylü kadının kendi oğlu ise Yunanlara karşı tarafta savaşmaktadır. Kimdir bu köylüler? Çavuş, köyde konuşulan dili Sırp'ların da Bulgarların da anladığını, ama köyün insanların Sırp'ları, kendilerine Bulgar diye kötü davrandığı için, Bulgarlara ise gelip çocuklarını askere götürdüğü için kin beslediğini düşünür. Yunanlara karşı ise “kendilerince ‘Büyük Patrik’in, Fener Patriği’nin has sürüsünden olduğumuzdan, meraklı bir hoşgörü” beslediğini yazar. Mezar taşlarında, ikonalarda, incillerde “her Allahın günü gördükleri o esrarengiz Yunanca yazılar”ın da sayesinde, onların gözünde Yunanların ayrıcalıklı görüldüğünü düşünür. Yine de şöyle tamamlar gözlemlerini: “Ama, onlar gene de kendilerini ne “Sırp”, ne “Bulgar” ne de “Grrrç”¹ saymazlar. Onlar salt Makedon Ortodoks” (Mirivilis, 2008: 162-163). Kuşağının yetenekli bir ismi olan Mirivilis, sıradan insanların ulusal asker uniformalarının altında aslında birbirlerinden farkı olmadığından, insanca arzu ve korkularıyla ortaklaştığından söz ederken, Slav-Makedon köylü kadınları bu insancıl duygularıyla ve bir çok rakip kimliğin ortasında kalmış halleriyle tasvir eder. Bu kısa paragraf, yazılışından çok uzun zaman sonra, Slav-Makedonların etnik kimliğinin reddi üzerine inşa edilen tabu çatırdarken sıklıkla işaret edilen eski ve güvenilir bir tanıklığa dönüşecektir.

Slav-Makedonların *etnik kimlikleriyle* Yunan akademisinde tartışılması ise bu romanın basılmasından yaklaşık 70 yıl sonra mümkün oldu. Yunan-

---

* Değerli eleştiri ve katkıları için makaleyi değerlendiren hakemlere, taslak metne dair görüş ve önerileri için Barış Ünlü ve Güllistan Yarkın'a çok teşekkür ederim.

1 Burada yazar, romanın kahramanının anlamadığı bu Slav dilinde Yunan kelimesini taklit etmektedir.

Amerikalı antropolog Anastasia Karakasidou, 1993'te Yunan devletinin varlığını inkar ettiği Slav-Makedon bir azınlıktan ve karşılaştıkları baskıdan söz edince (Karakasidou, 1993), Yunan akademik çevrelerinden, tarihi gerçekliği çarpıttığı, verilerinin güvenilir olmadığı gibi gerekçelerle sert bir tepkiyle karşı karşıya kaldı (Gounaris, 1993; Hatzidimitriou, 1993; Karakasidou, 1995; Zahariadis, 1993.); aşırı sağ çevreler ise Karakasidou'yu açıktan hedef haline getirdi (Roudometof, 1999: 153). Makedonya'nın, 1912-13'teki Balkan Savaşı'nın ardından Yunanistan'ın toprağı olan kısımlarında "Slav-dilli"lerin varlığı Yunan akademisi için bir sır olmamakla beraber, devletin resmi konumunu benimseyenler için, bu insanlar Yunanlıktan başka bir ulusal bilince sahip olmadıklarından salt dilleriyle etnik bir azınlık oluşturmazlar ve geçmişte onlara dönük uygulanan baskı ya göz ardı edilir ya da apolojetik bir biçimde savunulur.

Slav-Makedonları kendisine konu edinen ilk araştırmacıların (Karakasidou, 1997a; Danforth, 1995), sadece bilimsel birikime değil, hem toplumsal bir tabunun sorgulanmasına, hem de akademik özgürlüklerin gelişmesine cesaretle katkı yaptığının altını çizmek gerekiyor. Güncel siyasette genelde özcü okumalara konu olan bu meseleyle ilgili öncü araştırmaları yapan Karakasidou (1997a) ve Danforth (1995) incelemelerinde modernist ve inşacı etnisite ve ulus kuramlarını temel alırlar. Anavatanları Yunan Makedonyası olan ve Avustralya'da diasporada yaşayan Slav-Makedonlarla yaptığı alan araştırmasına dayanan çalışmasında antropolog Danforth (1995) etnik grupları özcüleştirilmenin hatalı olduğunu, ancak aynı şekilde bu grupların bütünüyle icat edilmiş olmadıklarını ifade eder. Bu kimlikler, "inşa edilmiş" ve "yaratılmış" olsalar da, "hayali", "yanlış" veya "gerçek dışı" değildir. Bu nedenle, örneğin Yunan ve Makedon terimlerini pek çok farklı gruptan oluşsa da, kendine ortak bir ulusal kimliği seçen insanlar olarak kullanabiliriz (Danforth, 1995:24). Antropolog Karakasidou ise, 1997'de basılan ve doktora tezine dayanan kitabında araştırmasının öznesi olan, geçmişte ataları Slav dilinde konuşan, ancak bugün kendilerini bütünüyle Yunan olarak kabul eden güney Makedonya'daki Guvezna/Assirosluları özcülükten olabildiğince uzak bir biçimde tanımlamaya gayret eder. Bu yüzden de, onlara açıklayıcı anlamda da olsa Slav-Makedon demek yerine, Slav-dilli demeyi tercih ettiğini söyler ve dışarıdan etnik bir atıf yapmaktan kaçınır (Karakasidou, 1997a: 21-22). Etnografik çalışma yaptığı kasabada, milliyetçi ideoloji, devlet aygıtları, dini kurumlar ve yerel çıkar ağlarının etkileşimiyle Yunan kimliğinin derinlemesine kök saldığını gösterir. Yine de, yerel kolektif hafızada geçmişi hatırlatan ve Yunan, Bulgar veya Makedon milliyetçiliklerinin arzuladığı tekilliğe zıt bir çeşitlilikte ve kimi zaman çelişki içinde bolca olguya, fikre, hatıraya ve duyguya rastlar.

Makro ölçekte uygulanan kimlik politikalarını, faillerin geliştirdiği farklı stratejileri ve kimliklerin koşullara bağlı olarak şekillendiğini anlamak üzere, bu

makalede yukarıda bahsi geçen yazarlar gibi inşacı ve modernist kuramları temel alıyorum. İnşacı etnisite kuramının öncüsü Barth'a göre (1969), etnisite değişmeyen ve nesnel kültürel farklarla açıklanan özcü bir yaklaşımla anlaşılabilir. Etnisite ancak öteki ile etkileşimle ortaya çıkan ve değer atfedilen kültürel farklarla çizilen sınırlarla tanımlanır. Etnisite, "öteki" ve "biz" arasında çizilen sınırlara ve "biz" in "onlar" ın sahip olmadığı bazı şeylere sahip olduğumuz inancına dayanır. Etnisite oluşumunda hem grubun kendi kendine atfettiği, hem de dışarıdan isnat edilen ve anlam atfedilen ayırt edici farklar gereklidir. Etnik kimlik başka koşullara bağlı (olumsal) olarak şekillenir; bu yüzden değişkendir; ne var ki genelde ezelden beri geldiği, sabit olduğu, ortak köklere dayandığı varsayılarak akrabalık metaforuyla kurgulanır. Bu bakımdan etnisiteyi, inşa edilmiş primordial kimlik olarak tanımlayabiliriz (Cornell ve Hartman, 2007: 94).

Bazı modernist kuramcılarının (Gellner, 1983) söylediği gibi, modern kapitalizm ve sanayileşmenin ihtiyaç duyduğu ve aynı zamanda mümkün kıldığı, kültür bakımından türdeş bir toplumun inşası olan ulus-inşası sürecinde etnisite bütünüyle tali bir unsur değildir. 20. yüzyıldaki pek çok ulus-devletin, etnik azınlıkların ayırt edici özelliklerini ortadan kaldırmaya dönük sarfettiği devasa çaba ve yaşanan çatışmalar, sadece etnisitenin yeniden inşa edilebilir, melezelebilir, asimile edilebilir olduğunu göstermez; aynı zamanda, kendisi inşa edilmiş bir kategori olmakla beraber, etnisitenin ulusal kimliğin inşasındaki önemine işaret eder. Hali hazırda, modern ulus devletlerin çoğu, belirli bir dinin, dilin, kültürün ve kökenin kurucu ve asli temel olarak seçilmesiyle ve yeniden inşasıyla şekillendi; yine genelde, belirli bir coğrafyadaki etnik gruplardan biri, devleti kendi (etnik) ulus-devletine dönüştürdü (Kaufmann, 2004). Böylece, ulus ve devlet eş zamanlı biçimde şekillenirken "biz" ve "öteki", "vatandaş" ve "yabancı", "çoğunluk" ve "azınlık" yaratıldı (Brubaker, 1996; Wimmer, 2002; 2013). Modern ulus-devletlerin bütün ilericisi, evrenselci ve içerici faydalarından pay sahibi olabilmek için ise ulusun sadık vatandaşlarına, onur ve şeref bakımından ayrılmamış bu kütleye katılmak ve bunun için de genellikle egemen kimliğe asimile olmak gerekti. Modernitenin ve modern ulus-devletin siyasal katılım, kanun önünde eşitlik, haysiyet duygusu, keyfi muameleye karşı korunma, sosyo-ekonomik adalet ve güvenlik gibi nimetleri ancak ulusun hakiki üyeleri için mümkündü (Wimmer, 2002; 2013). Örneğin, ulus-devletin sağladığı maddi ve manevi imkanlardan faydalanabilmek ve hor görülmemek için etnik azınlıklar arasında özellikle genç ve eğitilmiş kuşaklarla geri dönüşsüz bir dil değişiminin yaşanması yaygın bir eğilimdi; devletlerin sistematik olarak hayata geçirdiği politikalarla azınlığın rızası birleşince bu durum uzun vadede pek çok etnik ve ulusal kimliği derinden dönüştürdü (Bourdieu, 1991; Weber, 1976). Dilsel asimilasyon sıklıkla yaşanmışken, dinsel çeşitlilik söz konusu olduğunda asimilasyondan başka çareler uygulamaya sokuldu. Brubaker (2013), geçen

yüzyılda, evrensel ve kaçınılmaz olarak kamusal bir iletişim aracı olduğu için dilin liberal modern ulus devletler tarafından mutlaka siyasallaşacağı kabul gördüğünü söyler. Bu nedenle, bu devletler dilsel çeşitliliğe karşı başlangıçta hoşgörüsüz davranarak genellikle tek bir dili tanımışlardır. Diğer yandan, dil dinin sahip olduğu değerlerden, örgütsel yönden ve iktidar yapısından yoksundur. Bir insan, birden fazla dil edinebilir, bu onu etkilese de, din değiştirmekte olduğu gibi başka bir kişiye dönüştürmez; dil, din gibi normatif değildir. Üstelik dinler, ilke olarak çok inançlılığa kapalıdır (Brubaker, 2013). Tam da bu sebeplerle, etnik (ve ulusal) sınırların inşasının temel iki referansı olan ayırt edici dini ve dilsel farklılıkları ortadan kaldırmaya veya sınırlamaya çalışan ulus-devletler zaman zaman örtüşmekle beraber birbirinden ayrılan politikalar geliştirdiler. Pek çok örnekte dilsel asimilasyon hem mümkün, hem de zaruri görülmüşken dinsel asimilasyon neredeyse imkansız bulunduğundan ya görece çok kültürcü bir anlayış içinde tanınarak kurumsallaşmış (Brubaker, 2013) ya da “dissimilasyonist” ve açıkça dışlayıcı, farklılaştırıcı politikalar uygulanmıştır. Asimilasyonda ise, söz konusu farkın kamusallığını ve kolektifliğini tanımayan ve ötekini kendine benzeterek farkı ortadan kaldırmaya dönük evrenselci ve içerici bir ilke mevcuttur (Brubaker, 1996; Wimmer, 2002). Bu çalışmada da, din bakımından çoğunluk Yunan Ortodokslarla ortaklaşan, ancak dil bakımından ayrılan Slav-Makedonların potansiyel olarak Yunanlığın içinde görülerek hem baskı ve yasaklarla, hem de eşit vatandaşlık uygulamalarıyla Yunanlığa entegre edildiğini ileri süreceğim.

Mevcut literatürden, araştırmalardan, haber kaynaklarından ve bazı açık kaynaklardan faydalandığım bu çalışmada Türkçe sosyal bilimler yazınında görece az bilinen Yunanistan Makedonyası'nda ulusal ve etnik kimlik inşasını analiz edeceğim. Bu analizi şu kavramsal ve betimleyici sorular etrafında kuracağım: Slav-Makedonların azınlık olarak görülmeişlerini din ve dil farkları bakımından nasıl kavramsallaştırmak gerekir? Slav-Makedonların iki savaş arası dönemde ulusal kimliğe asimile edilme süreci ve ulus inşası yukarıdan aşağıya hangi mekanizmalarla mümkün olmuştur? Bu asimilasyon politikalarına, aşağıdan verilen tepki nedir, neye göre çeşitlenir? 1991'de Bağımsız bir Makedon devletinin ortaya çıkışı, ulusal kimlikte neden bir krize yol açmaktadır? Makalenin yapısı ise şu şekildedir: Aşağıdaki birinci bölümün girişinde, Slav-Makedonların neden azınlık olarak görülmediğini ele alacağım. Ardından, iki savaş arası dönemde kimlik inşası bakımından kalıcı sonuçları olan nüfus mübadelesini, asimilasyon ve yasaklara dayalı politikaları ve iç savaşın yerinden edici ve demobilize edici etkisini ele alacağım. İkinci bölümde, savaş sonrası ortaya çıkan sembolik etnisite biçimlerine ve kültürel aktivizme değineceğim. Üçüncü bölümde, 1991'de bağımsız bir Makedon devletinin ortaya çıkışının Yunan ulusal kimliğinde sebep olduğu krizi ele alacağım. Sonuç kısmında, makalede altı çizilen bulguları kavramsal olarak tartışacağım.

1. Yunan Makedonyası'nda Ulusal Kimlik İnşasının Mekanizmaları

18. yüzyılda doğan seküler “Yunan Aydınlanması”nın aksine, bağımsızlık ertesi Yunan ulusal kimliği Yunan Ortodoksluğunun başat olduğu etno-kültürel bir içerikle şekillendi (Grigoriadis, 2014; Özkırmımlı ve Sofos, 2008; Triandafyllidou ve Paraskevopoulou, 2002). Bu ilke yakın zamana kadar kan bağıyla sınırlı (*jus sanguinis*) kalan vatandaşlık ve göç politikalarından (Anagnostou, 2011; Christopoulos, 2013; Tsitselikis, 2006; Triandafyllidou and Veikou: 2002) Türkiye ile imzalanan Lozan Anlaşması'nda “Müslüman” azınlık statüsünde tanınan gruba dönük ayrımcılıklara (Zachos, 2009; Borou 2009; Meinardus, 2002) dek pek çok alanda kendini gösterir. Lozan Anlaşması'ndaki mübadele ve azınlık hakları meselesi etno-kültüreliliğin sınırının ilk önce din ile çizildiğini açık eden temel belgelerinden biridir (Benlisoy ve Benlisoy, 2016; Clark, 2006). Diğer yandan Balkanlarda Osmanlı idaresi altında uzunca bir süre Ekümenik Fener Patrikhanesi'ne bağlı Rum milletinin bileşenleri olan Yunan, Bulgar ve Sırp, 19. yüzyılda yükselişe geçen modern milliyetçilik hareketleriyle kendi ulusal kiliselerini kurarak Patrikhane'nin evrenselci ilkesinden uzaklaştılar. Bu üç milliyetçilik, 19. yüzyılda Makedonya'nın Osmanlı yönetiminden bağımsızlığı kendi hâkimiyetleri altında kazanması ve yerli Ortodoks halkın kendi ulusal saflarına katılması için rekabet ve dozu artan bir çatışma içine girdi. Oysa Makedonya, yerleşik halkının çoğunun çok-dilli olduğu ve ulusal sadakatlerinin belirsiz veya değişken bulunduğu bir coğrafyaydı² (Karakasidou, 1997a: 87-88; Özkırmımlı ve Sofos, 2008: 110-111; Finney, 2003; Roudometof, 2002: 90-91; Gounaris, 2008: 112-113). Üstelik konuşulan dil her zaman etnik kimlikle örtüşmeyip sınıfsal konuma göre değişmekteydi. Köylüler arasında “Bulgarca”³ yaygınken ticaretin dili Yunancaydı ve sınıf değiştirip tüccar olan köylüler dil bakımından

-
- 2 1904 Osmanlı sayımına göre, bu çekişmeli vilayette 648.962 Patrikhane mensubuna karşılık 557.734 Bulgar Eksarhanesi mensubu vardı. Dil olarak ise 896.496 “Bulgarca” konuşana karşılık, 307.000 Yunan, 99.000 Ulah, 100.717 Sırp bulunuyordu (Mazower, 2007: 278). 1913'te bölge Yunanistan'a geçtikten sonra yapılan demografik inceleme de, benzer bir biçimde baskın çok dilliliğe ve yaygın Bulgarcaya (veya Slav-Makedoncaya) işaret eder (Karakasidou, 2002: 127).
- 3 Günümüzde Makedoncaya karşılık gelen dil geçmişte Sırpça ve Bulgarca arasındaki yerel lehçe geçişleri olarak görülmekteydi ve Makedonca'nın 1944'e kadar bağımsız dil statüsü yoktu. Makedonca, sözcükler ve fonetik bakımından Sırpçaya, yapıbilgisi bakımından Bulgarcaya yakındı (Gal ve Irvine, 1995: 982-984). Geçmiş döneme ait verilerde Bulgarca olarak bahsi geçen dilin, bugünkü sınıflandırmada Makedonca olabileceği ihtimalinden dolayı Bulgarçayı tırnak işaretleriyle kullanmayı tercih ettim.

Helenleşiyordu (Danfoth, 1995: 59; Kaltsoudas, 2003: 21-22; Gal ve Irvine, 1995: 982).

Diğer yandan, bağımsız Yunan devletinin kurulmasıyla başlayan ve Bulgar Eksarhanesi'nin 1870'de tanınmasıyla devam eden süreçte dini aidiyet giderek etnikleşiyor ve ulusal bir karakter kazanıyordu. Dilin ulusal kimliğin inşasında daha kaygan bir zemin olması ve dini aidiyetin bu şekilde giderek uluslaşması nedeniyle Makedonya'da hangi Ortodoks otoritesine tabii olduğu kimliğin tespitinde daha belirleyici bir unsur oluşturdu. Sadece inşacı etnisite kuramcıları değil, etno-sembolik kuramcılar da ulusu önceleyen etnik bileşenler içinde dilin, dinin ve siyasetin etkisine kıyasla daha olumsuz olduğunu söylemekte (Armstrong, 1982: 282). Burada da, kendilerinden önce ulus inşasına girişmiş, daha güçlü olan komşuları karşısında Slav-Makedonların durumunu dillerinden çok, daha açıktan siyasi sonuçları bulunan dini aidiyetleri belirledi.

1870'de Bulgar ulusunun temellerini sağlamlaştıracak olan ve Patrikhane'nin 1945'e kadar tanımayacağı Bulgar Eksarhanesi Osmanlı yönetimi tarafından tanınca Ekümenik Patrikhane daha "Yunan" hale gelmişti (Kamouzis, 2013: 19).⁴ 20. yüzyılın başında Osmanlı idaresinde Fener Patrikhanesi'ne bağlı Rum milleti parçalanmış, ortak bir aidiyet kaynağı olmaktan çıkmıştı. Henüz kendisini ulusal kimlikle nitelemekten uzak olan ve baskın kimlikleri dini ve/veya yerel olan Slavca konuşan Ortodoks köylüler için Eksarhane veya Patrikhane'ye tabii olmak Bulgar veya Yunan olmak anlamına gelen bir tercihti (Roudometof, 2002: 88-89; Benlisoy ve Benlisoy, 2016: 57). Kilise, eğitim kurumları ve yereldeki sınıfsal çıkar ilişkileriyle 1870'lerden sonra başlayan bu mücadele, 1903'ten sonra silahlı mücadeleye dönüştü (Gounaris, 1994; Karakasiodu 1997a). 1912-13'teki Balkan Savaşları'yla beraber Makedonya'daki Osmanlı egemenliği son buldu ve bölgenin %51,5'i Yunanistan'da (Ege Makedonyası), %10,1'i Bulgaristan'da (Pirin Makedonyası) ve %38,4'ü Sırbistan'da -daha sonra Yugoslavya- (Vardar Makedonyası) kalacak şekilde paylaşıldı (Kofos, 1964: 44).⁵ "Yeni topraklar" (νέες χόρες) olarak anılan Yunan Makedonyası'nda Yunan dilli olmayan Ortodoks Hristiyanlar ile

4 Yunan Bağımsızlık Savaşı'nın ardından 1833'te Patrikhane'ye bağlı Yunan Otosefal (Otonom) Kilisesi kuruldu (Özkırmırlı ve Sofos, 2008: 54).

5 II. Dünya Savaşı yıllarının ardından kısa bir dönem dışında Bulgaristan, Makedonları ayrı bir etnisite olarak tanımadı ve onları Bulgar olarak niteledi. Yugoslavya ise, 1944'de Federal Yugoslavya'nın parçası olarak Makedonya Cumhuriyeti'ni kurdu, 1950'lerde Makedonca'yı standardize etti ve 1967'de otonom Makedon Ortodoks kilisesi tanıdı (Danforth, 1993: 4). Böylece Yugoslavya, bağımsız bir Makedon ulusal kimliği ve dilinin inşasının önünü açmış oldu. Bu konuya daha sonra tekrar değineceğim.

Müslüman ve Yahudilerin kayda değer bir nüfusu vardı ve Yunanca ana-dilliler “yabancı unsurların” arasında azınlıkta kalmaktaydı (Kostopoulos, 2002: 76-77).⁶ Bu etnik, dini ve dilsel çeşitlilik özellikle iki savaş arası yaşananlarla yapısal olarak değiştirildi. Slav-Makedonlar ayrı bir dine tabii olmadıklarından azınlık statüsünde görülmediler. Farklı dilde konuşsalar da, Yunan Kilisesi ve Patrikhane’ye bağlı oldukları sürece Helenleşebilirlerdi. Yunanlığın sınırının ön koşulunun dil olmadığı, Anadolu’dan gelen yüzbinlerce Rum Ortodoks mültecinin Türkçe konuşuyor olmasıyla ortaya çıkacaktı. Dil farkı, ulus inşasında ancak geçici bir engel olabilirdi.

1.1. Nüfus mübadelelerinin Yunan Ulus İnşasına ve Slav-Makedon Meselesine Etkisi

“Yeni topraklar” olarak anılan Makedonya’nın kazanılması hem milliyetçi düşünce için kutlu bir zaferdi, hem de ulus inşası bakımından yeni bir mücadele alanı. 6. yüzyıldan itibaren bölgeye Slavlar, Osmanlı döneminde Müslümanlar ve Yahudiler yerleşmişti. Bu haliyle Makedonya arzu edilen ulusal kimlikten ve bilinçten çok uzaktı. “Kesintisiz üç bin yıllık Yunan varlığı” inancı gerçekliğin kozmopolitliğiyle çatışma halindeydi. Bulgaristan ile gönüllü, Türkiye ile zorunlu olarak gerçekleştirilen mübadeleler gerçekliği bu ülkeye yaklaştıran somut araçlar oldu. İlk olarak 1919’da imzalanan Azınlıklar ve Neuilly Anlaşması ile Yunanistan ve Bulgaristan arasında gönüllü mübadele kapsamında karşılıklı olarak 46.000 Yunan Bulgaristan’dan Yunanistan’a, daha çok Yunan Makedonyası’nın doğusundan 92.000 Slav-dilli de Bulgaristan’a göç etti; kimisi de karşı karşıya kaldığı siyasi baskı nedeniyle buna mecbur kaldı (Carabott, 2005: 29-30).

Kuzey Yunanistan’ın çok etnisiteli yapısını dramatik bir şekilde dönüştüren ise 1923 Türkiye-Yunanistan Zorunlu Nüfus Mübadelesi oldu.

6 1913’teki resmi verilere göre, 4.820.000 olan toplam nüfusun %86,6’sını Yunanlar, %7,68’ini Türkler, %2,5’ünü Bulgarlar, %0,52’sini Arnavutlar oluşturmaktaydı. 1928’de ise 6.205.000 olan nüfusun %93,8’ini Yunanlar, %1,66’sını Türkler, %1,32’sini Bulgarlar, %0,32’sini Arnavutlar, %1,13’ünü Yahudiler oluşturuyordu (Pentzopoulos, 2002 [1962]: 128). Yunan Makedonyası’nda ise, 1912’de 1.205.000 olan nüfusun %42,6’sını Yunanlar, %39,4’ünü Müslümanlar, %9,9’ünü Bulgarlar ve %8,1’ini diğer unsur oluşturmaktaydı. 1926’da ise, 1.511.000’e çıkan nüfusta Yunan oranı %88,8’e çıkmış, Müslüman oranı %0,1’e, Bulgar oranı %5,1’e, diğer grupların oranı %6’ya gerilemiştir (Greek Refugee Settlement, Pentzopoulos, 2002 [1962], s.134).

Türkiye'den 1922'deki yenilgiyle beraber gelmekte olan Yunan (Rum) Ortodoks nüfusa “yer açmak” ve daha homojen bir Yunanistan inşa etmek için karşılıklı ve zorunlu bir nüfus mübadelesi faydacı bir çözüm olarak kabul gördü (Clark, 2006: 93). Osmanlı'da uzun dönem uygulanmış olan “millet sistemi”nde olduğu gibi, Lozan Anlaşması'nda da, hem azınlık haklarına ilişkin maddelerde, hem de mübadelede ulusal kimlik öncelikle dil yerine *dini aidiyet* ilkesi üzerinden tanımlandı (Benlisoy ve Benlisoy, 2016; Clark, 2006) ve pek çoğu Türk-dilli Rum Ortodoks mübadil, Slav-Makedon meselesinin demografik olarak çözülmesinde stratejik önem kazandı. 1920'lerin başında nüfusu yaklaşık 4.500.000 olan Yunanistan, nüfusunun dörtte biri kadar mülteciyi⁷ yerleştirmek ve entegre etmek gibi devasa bir yükün altında kaldı. Üstelik gelen mülteci sayısı giden Müslüman Türk sayısından yaklaşık üç kat fazlaydı (Hirschon, 2005a). Diğer yandan Makedonya ve (Batı) Trakya bölgelerinde sadakatinden emin olmadığı Slav ve Müslümanların arasına bu mültecileri yerleştirdi. Mültecilerin yaklaşık yarısı (650.000 kadar mülteci) Kuzey Yunanistan'a Slav-Makedonca konuşan nüfusun arasına iskan edildi (Cowan ve Brown, 2000: 11; Özkırmırlı ve Sofos, 2008: 150; Finney, 2003: 89). Bu iskan politikasında öncelik salt insani kaygılar veya ekonomik motivasyonlar değildi. Kimi durumlarda tarıma elverişli araziler yerine, dağlık ve elverişsiz sınır bölgelerine güvenlik politikalarının parçası olarak yerleştirildiler (Pentzopoulos, 2002 [1962]: 136). Sonuç olarak, Yunan Makedonyası'nda 1912'deki Yunan nüfusu % 43 iken, 1926'da bu oran % 86'ya yaklaştı (Danforth, 1995: 69). Mübadele ertesinde gerçekleştirilen 1928 nüfus sayımına göre Makedonya bölgesindeki halkın neredeyse yarısı mülteci/mübadil kökenliydi (Clogg, 1997: 130-131). Böylece “Makedonya ve Batı Trakya enterne” edilmiş ve “modern Yunanistan” oluşmuştu (Pentzopoulos, 2002 [1962]: 126). Makedonya bölgesinde bulunan Florina şehrinin metropoliti Yunan elitlerindeki mübadeleye dönük bu duyguyu şöyle ifade etmişti:

“Eğer Yunanistan bugün homojen bir ethnos ise bunu [Küçük Asya Felaketi'ne] borçlu. Eğer yüzbinlerce mülteci Yunanistan'a gelmeseydi, Yunan Makedonyası bugün var olamazdı. Ülkemizin ulusal homojenliğini mülteciler yaratmıştır” -Augustinos Kandiotis, Florina Metropoliti (Karakasidou, 1997a: 141).

“Anavatana dönüş” (repatriation) yapmış olan mübadil nüfusunun ortak noktası, kimi Türk-dilli olduğu için, daha çok ait oldukları Hristiyan Ortodoks

7 Yunanistan'da mübadil (antalaksimos- ανταλλάξιμος) terimi yerine mülteci (prosfygas - πρόσφυγας) çok daha sık kullanılır (Hirschon, 2006). Bu, Türkiye'den gelenlerin çoğunun aslında mübadele anlaşması öncesinde, 1922'de hazırlıksız bir biçimde zorla veya kaçarak ayrılmış olduğu gerçeğiyle ilişkili bir tercih olabilir (Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, 2001).

inancı ve bağlı oldukları Patrikhane'ydi. Uzun vadede gruplar arası evlilikleri mümkün kılan bu dini ortak payda, bir anda karşılıklı önyargı ve stereotipleri ortadan kaldırmadı (Karakasidou, 1997a: 148; 2002: 132; Hirschon, 2005b). Yüzbinlerce mültecinin iskanıyla Türklerden kalan toprak ve mülkler yeniden bölüştürüldü ve sadece kültürel farklılık değil, ekonomik rekabet ve kırgınlıklar da yerliler ile mültecilerin arasına girdi. Ayrıca, Makedonya Mücadelesi'nde öne çıkan çok sayıda Giritli devlet görevlisi bu bölgeye yönetici bürokrat sınıf olarak atanmıştı. Girit kökenli polis memurları, "Bulgarlarla" dolu kırsal bir alana ekilen "Türk tohumu" (Turkospori) gibi aşağılayıcı sözler söyleyerek bölgenin yerli ve mübadillerini hor görmekteydiler (Mavrogortados, 1983: 71, Karakasidou: 1997a: 176 içinde). Başlangıçta Giritliler için Makedonya'ya atanmak "Bulgaristan'a sürgün edilmek" anlamına geliyordu, ancak pek çoğu buraya kalıcı olarak yerleşti (Mazower, 2007: 309). Mülteciler de zaman zaman yerlilere "Bulgar" derken, buna karşı yerli Slav-Makedonlar onlara "gerçek Yunanca" konuşmayan "ahmak" çoban veya "Türk" demektedir (Karakasidou, 1997a: 149; Kaltsoudas, 2003: 117; Cowan, 1990: 44; Alvanos, 2003: 76-77). Mübadele ertesinde Slav-Makedonlar bölgeye yerleştirilen nüfuslardan ayırt edilebilmeleri için kendilerine bu şekilde "yerli" (ντόποιοι, dopii) demeye başladılar. Herhangi etnik çağrışımı olmayan bu Yunanca kelime sadece Kuzey Yunanistan'da, bölgenin uzun dönemden beri sakini olan Slavca ana dillileri diğerlerinden ayırt etmek için kullanılmaya başlandı ve öncesinde aynı kategori için kullanılan "Bulgar"ın yerine geçmeye başladı (Cowan, 2001: 158).

1.2. İki Savaş Arası Dönemde Asimilasyon ve Entegrasyon Politikaları

Nüfus mübadelesi bölgenin demografik dengesini büyük ölçüde değiştirmekle beraber, Slav-dilli nüfus hala kendi dilinde konuşuyordu ve siyasi sadakatleriyle ilgili şüpheler devam ediyordu. Bu durumu çözmek üzere, 1920'lerden itibaren hükümetler, başta eğitim kurumları aracılığıyla olmak üzere Helenleştirme politikalarını uygulamaya soktu (Carabott, 2005). 1925'te Milletler Cemiyeti "Bulgar" azınlığın anadilde eğitimine dönük talepte bulununca, Bulgar ve Sırların kullandığı Kiril alfabesi yerine Latin alfabesiyle "Slav lehçesi"nde bir ilk okuma ve alfabe kitabı hazırlandı (Tsitselikis, 1999: 133; Kakoulidou, 2011: 44 içinde). Yine bu dönemde Venizelos diplomatik bir tavır takınarak, Milletler Cemiyeti'ne, gerekirse okullarda Slav-dillilerin bu dilde eğitim alabileceklerini ama böyle bir talebin olmadığını belirtmişti. Nihayetinde Milletler Cemiyeti'nin konuya ilişkin kayıtsızlığıyla Slav dilinde eğitim tartışması bütünüyle rafa kaldırıldı (Carabott, 2005: 46-47; Kakoulidou, 2011: 71). Okullara dağıtımı yapılmamış bu alfabe yakın dönemde ortaya çıkan Slav-

Makedon aktivizmi tarafından yeniden gündeme getirilecek ve Yunan devletinin 1920'lerde Slav-Makedon varlığını inkar etmediğinin delili olarak sunulacaktı.

1936-41 arası Yunanistan'ı bir tür diktatörlük olarak yöneten Yannis Metaksas ise, Slav-Makedonların Helenleşmesi için çok daha sert, baskıcı ve şiddetli uygulamaları hayata geçirdi ve asimilasyonu kurumsallaştırdı (Carabott, 2005). 1913-28 arasında yaşanan kitlesel yerinden edilmelere rağmen, Yunan Makedonya'sının kuzey batısında bulunan daha dağlık ve geri kalmış bölgeler olan Florina, Kastoria ve Edessa'da hala Slav-Makedonca konuşan hatırı sayılır bir nüfus kalmıştı.⁸ Bizzat devlet bu olguyu nüfus sayımıyla kabul etmişti. 1928 nüfus sayımında 80.608 Slav-Makedon dillinin “Yunan milli bilinci”ne sahip olduğu belirtilmişse de, gerçekte bu nüfusun sadakatine dair hala derin bir şüphe vardı (Gounaris, 1994:228-30). Makedonya bölgesinin Slavlarını, “içimizdeki Truva atı” (Carabott, 2005: 38), “Yunanistan içinde bir kanser” (Kostopoulos, 2002: 86-87) olarak görme eğilimi giderek güçlendi ve dilsel asimilasyon yönünde uygulamalar yoğunlaştırıldı. Aynı politikaların bir parçası olarak 1928'de Yunan Otosefal (otonom) Kilisesi, Bulgar Patrikliği'ne bağlı bütün kiliseleri 1919 Neuilly Anlaşmasına dayanarak kapattı (Carabott, 2005: 42).

Her tür farklılığa şüpheyle yaklaşan Metaksas, rejiminin amacını Yunan halkının soylu ve uygarlaştırıcı misyonunu pekiştirmek olarak görüyordu. Dolayısıyla “öteki” olarak kodlanan Yunan komünistleri ve etnik azınlıklara karşı şiddetli bir “temizleyici ve aydınlatıcı” anlayışı hayata geçirdi. Bu gayeyle, Kamu Güvenliği Bakanlığı ile dini, milli eğitim ve siyasi doktrinasyon veren EON (Ulusal Gençlik Örgütü) devreye sokuldu (Carabott, 1997: 60; Close, 1995: 46). Polis teşkilatı kurduğu baskıcı düzenin payandasıydı. Komünistler kitlesel ölçekte tutuklanırken küçük köylere kadar uzanan geniş bir casus ağı oluşturuldu. 1974'e kadar uygulamada kalacak olan ve kamuda işe başvuranlardan talep edilen, kişinin “sağlıklı fikirler”e sahip olduğunu belgeleyen siyasi sadakat belgesini sağlama yetkisi polis teşkilatına verildi (Close, 1995: 42-43; Gounaris, 2004: 183; Samatas, 1986: 27).

Bu asimilasyon ve inkar politikalarının en önemli ayaklarından biri kamusal alandaki dil yasaklarıydı. 1936'da Makedonya Genel Valisi'nin bütün

8 Makedonya'nın kuzeybatısındaki Florina şehri ve civarında Slav-Makedonca anadilli nüfus yoğundu. 1914'te Yunan hükümetinin yaptırdığı nüfus araştırmasına göre, kendine Yunan diyenlerin hiçbiri Yunanca tek dilli değildi, ya sadece “Bulgarca” ya da “Bulgarca” ve Yunanca konuşuyordu. Hristiyan nüfusun %59,4'ü “Bulgar” olarak nitelenmişti. Bunların %70'i sadece “Bulgarca” konuşuyordu. Yine Makedonya Tarihi Arşivleri'ndeki belgelere göre, 1925'te nüfus bu defa dini ölçüğe göre sayılmış, buna göre Florina'da Şizmatik (Bulgar kilisesine bağlı olanlar) ve Patrikhane'ye bağlı olanlar olarak ayrılmış ve bu defa sonuç ilk grubun %52, ikinci grubun %23'ü oluşturduğu şeklindeydi (Karakasidou, 2002: 126-132).

yerel meclislere gönderdiği gizli bir yönergeyle caddelerde, kahvehanelerde ve benzeri yerlerde “yabancı dilde konuşma” yasaklandı. İki dünya savaşı arası dönemde gücünü hayli artırmış olan jandarma halk üzerinde dil konusu da dâhil olmak üzere baskı unsuruydu ve dil yasağına uyulup uyulmadığını denetlemekle görevliydi (Karakasidou, 1993: 3). Açık alanlarda “Bulgarca” ve diğer yabancı dilleri konuşanlara ceza yaptırımı getirildi. Dil yasaklarını ihlal edenler, köylü halka oldukça ağır gelecek para cezalarıyla (öküz fiyatının yarısına denk gelen) veya sürgün, hapis, hint yağı içirilmesi gibi baskıcı yöntemlerle yıldırılacaktı (Karakasidou, 1997; Zachos, 2009; Carabott, 1997; 2005).

Eğitim sistemi, dil ve kimlik asimilasyonunun en önemli araçlarından biriydi. Aynı dönemde hem yerli Slav-Makedonlara, hem de Türkçe konuşan Yunan mübadillere Yunanca öğretilmek üzere 15-40 yaş arasındaki kadınlar ve 15-50 yaş arasındaki erkekler için akşam okulları açıldı (Carabott, 1997: 66; Zachos, 2009: 139). Kadınlara dönük Yunanca öğretimi özellikle de çocuklar akşam evlerine gittiklerinde Yunanca konuşmaya devam edebilsinler diye önemsenmekteydi (Karakasidou 1997b: 99-100). Okulda Slavca konuşan çocuklar dayak yerken, dini hizmetler artık sadece ulusal dilde yapılıyor, Slav dillerinde dans, müzik veya folklor “yıkıcı” faaliyet olarak görülüp yasaklanıyordu (Karakasidou, 1993:7). Okullardaki dil yasakları öğretmenlerin aktif katılımıyla denetlenmeye çalışılıyordu. Artık kolektif hafızanın parçası olmuş ve hissedilen aşağılanmanın temsiline dönüşmüş anlatılara göre, bu denetleme travmatik bir korkuya ve utanca sebep olmaktaydı. Öyle ki öğretmenler çocuklara evlerinde de “Bulgarca” konuşmalarının yasak olduğunu ve evlere kuş göndererek bunu denetlediklerini söyleyip korkutmaktaydı (Van Boeschoten, 2006: 363; Danforth, 1995: 120).⁹

Baskıcı dilsel asimilasyon politikasının en sert uygulamalarından biri, bazı köylerde halkın “Slav lehçesi”nde konuşmayacağına dair topluca yemin ettirilmesi idi. 1959’da, artık baskının görece ortadan kalktığı varsayıldığı bir tarihte birkaç Slav-Makedon köyünde resmi tören ile köy ahalisine Slav dilinde konuşmayacaklarına dair yemin ettirildiği haberi basında yer aldı. Köylüler “ülkemizin düşmanı Bulgarlara yanlış anlama fırsatı veren Slav dilinde konuşmayı bırakacağıma”, “her zaman ve her yerde, İsa’nın kutsal İncil’inin yazıldığı ve vatanımın resmi dili olan Yunan dilini konuşacağıma” diyerek yemin ettiler. Bu yemin metni Slav lehçelerinde konuşmanın Bulgar milli bilincine

9 Danforth, söz konusu kuşaktaki çocukların yaygın olarak yaşadığı bu korkuyu şöyle bir örnekle ayrıntılandırır: Avustralya Melbourne’de diasporada yaşayan bir Slav-Makedon, 1950’li yıllarda memleketi Florina’da öğrenciyken kuşların onu öğretmene ihbar etmesinden korktuğu için yazın evlerine yuva yapan serçe yavrularını öldürdüğünü üzüntüyle hatırlar (Danforth, 1995: 120).

sahip olmakla, yani ihanetle eş tutulduğunu ve Yunanlığın, Yunanca ve Ortodokslukla birlikte mümkün görüldüğünü sembolize etmekteydi (Karakasidou, 2002, 122-3; Human Rights Watch/Helsinki, 1994: 7; Carabott, 2005: 54; Van Boeschoten, 2006: 348).

1920'lerden itibaren hayata geçen bir diğer asimilasyoncu uygulama ise Yunanca kökenli olmayan yer isimlerinin Helenleştirilmesiydi. Kuzey Yunanistan'da Slav dillerinden pek çok yer adı Helenleştirildi. Örneğin, Lerin Florina'ya, Kostur Kastoria 'ya, Voden Edesa'ya dönüştürüldü. Bunun yanında, Slav kökenli soy isimleri ve doğumda verilmiş Slavca isimler bile değişikliğe uğradı. Papazlar Slav isimli bebekleri vaftiz etmeyi reddederken ve Makedonya köylerine "Yunanca konuşun" işaretleri asılırken, posta görevlileri, gönderici ve alıcı adı Kiril alfabesinde olan mektupları adrese teslim etmiyor, Makedonca şarkıların toplu eğlencelerde, festivallerde çalınıp söylenmesine izin verilmiyordu (Karakasidou, 1997a: 189; Carabott, 2005: 48-49; Danforth, 1995: 122). Yerel halkın bayramlarda bayrak asması ve resmi törenlere katılması zorunlu kılınmıştı (Carabott, 1997: 67). Kişi isimlerinden, mezarlıklara ve yer adlarına pek çok şeyin Helenleştirilmesi yerli Slav kökenli halkı, kültürel olarak hayatta kalmasını sağlayabilecek her türden kaynaktan yoksun bıraktı (Cowan ve Brown 2000: 11-12, Özkırımlı ve Sofos, 2008: 111; Carabott, 2005: 48). 1930'ların ikinci yarısında genel olarak komünistlere ve özel olarak Slav-Makedonlara dönük şiddet ve baskı yoğunlaşmışken, Yunanistan 1940-44 arasında İkinci Dünya Savaşı'nda çok boyutlu bir işgale uğradı ve bu savaşın tetiklediği dinamikler nedeniyle de 1946-49 arasında aynı ölçüde yıkıcı bir iç savaşla sarsıldı. Bu silahlı çatışmaların etkisi sadece Yunan toplumunun genelini kutuplaştırmakla sınırlı değildi. Savaş öncesindeki politikalar yüzünden pek çok Slav-Makedon sisteme yabancılaşmıştı (Gounaris, 1994). Bu ise özellikle iç savaşın kısmen etnik bir boyut kazanmasına yol açacaktı. Mübadeleler ve yasakçı dil politikaları devletin asıl belirleyici aktör olduğu yukarıdan aşağıya dayatılan yeniden-inşa ve asimilasyonun sürecinin iki temel ayağıyken, iç savaş çok boyutlu, sonuçları kestirilemez ve olumsal bir süreçti. Ancak Slav-Makedonlar açısından belirleyici sonuçları oldu.

1.3. İkinci Dünya Savaşı ve Yunanistan İç Savaşı Yıllarında Asimilasyon ve Direniş Mekanizmaları

Yunanistan, 1940-41 kışında, önce İtalyan sonra Alman işgaline uğradı. Aynı zamanda Batı Trakya ve Makedonya'nın doğusunu Bulgaristan işgal etti. Alman işgali altındaki bölgelerde, tarım ürünlerinin talan edilmesi sonucunda oluşan kıtlıkta, 1941-42 kışında, 100.000'den fazla Yunan vatandaşı yetersiz beslenme ve hastalıktan hayatını kaybetti. Selanik Yahudilerinin neredeyse tamamı Naziler tarafından soykırımda katledildi (Clogg, 1997: 150-151). Kral ve

hükümeti sürgüne kaçınca ve işgal altındaki ülkede iktidara işbirlikçi bir hükümet geçirilince ortaya çıkan siyasal güç boşluğunda KKE (Yunanistan Komünist Partisi) hızla popüler bir örgüte evrildi. KKE, 1924'ten 1935'e kadar, Makedonya'da Komintern'in tutumunu benimseyerek Balkan Sosyalist Federasyonu şeklinde, birleşik ve bağımsız bir Makedonya-Trakya birliğini desteklemişti. 1935'te, çizgisini Yunanistan Makedonyası'nda bütün ulusal azınlıkların tam eşitliğini savunma yönünde değiştirdi. KKE savaş öncesi dönemde, bu Slav-Makedon yanlısı tutumu nedeniyle Metaksas rejiminin şiddetini üzerine çekse de, çoğunluğu muhafazakâr küçük toprak sahibi köylü olan Slav-Makedonlar arasında da popüler olmaktan bir hayli uzaktı (Minehan, 2004: 45, 50; Alvanos, 2003:79). Ancak işgal koşulları bu durumu değiştirecekti. 1941 Eylül ayında KKE, direnişin siyasal kanadı olarak EAM'ı (Ulusal Kurtuluş Cephesi) ve silahlı kanadı olarak ELAS'ı (Halkın Ulusal Kurtuluş Ordusu) kurarak işgale karşı örgütlü direnişini başlattı ve kısa sürede çeşitli kesimlerden destek bulan toplumsal tabanı oldukça geniş bir direniş örgütüne dönüştü (Clogg, 1997: 153-54). 1944'te Naziler geri çekilirken işgale karşı en başarılı ve kapsayıcı şekilde direnen EAM/ELAS sayıları 60.000'i bulan gerilla gücüyle ülkedeki en büyük silahlı ve organize örgüttü. Ne var ki savaş sırasında müttefik olan Britanya'nın lideri Churchill ve SSCB lideri Stalin arasında daha sonra açığa çıkacak olan anlaşmaya göre, Yunanistan zaten Batı bloğuna bırakılmıştı ve bu da KKE'nin tek başına olduğu anlamına geliyordu (Mazower, 1993: 360-363; Clogg, 1997: 163-164). İşgal sonlandığında KKE'nin Yunanistan yönetiminde yer alamayacağı anlaşıldı ve ELAS silah bırakmayı kabul etti. Ancak komünistlere karşı devam eden karşı şiddet, KKE'nin DSE'yi (Yunanistan Demokratik Ordusu) kurarak yeniden silahlanmasına yol açtı. 1945 sonunda, iç savaştan önce, Yunan mahkemelerinde mahkûm edilen ELAS'lı gerilla sayısı, hüküm giyen Nazi işbirlikçisi sayısından on kat daha fazlaydı (Mazower, 1993: 375). Ayrıca çok sayıda Slav-Makedon bir yandan Nazi Almanyası müttefiki Bulgaristan'la işbirliği yapmaktan, diğer yandan komünist EAM ve ELAS'a taraftar olmaktan hüküm giydi (Haidia, 2000: 45, 56-67). Slav-Makedonlar'a yönelen bu şiddet ve kolektif cezalandırma pek çok Slav-Makedonu iç savaşta komünist DSE'ye yaklaşmaya itti (Alvanos, 2003: 85-89).¹⁰

10 Rossos (1997), işgal yıllarında ve bağımsızlık ertesi dönemde KKE yöneticileri ile Slav-Makedon gerilla liderleri ve otonom örgütler (1944'de kurulan ve kısa süreli olan SNOF; Slav-Makedon Ulusal Kurtuluş Cephesi) ve işgal sonrası kurulan NOF (Ulusal Kurtuluş Cephesi) arasında ideolojik olarak gerilimler olduğunun altını çizer. Slav-Makedon liderler, işgal sonrasında Britanya ile pazarlık yapılmasına karşı olduklarından KKE'nin stratejik hata yaptığını inanıyorlardı. Yapılan silah bırakma anlaşmasından sonra da aşırı sağın şiddeti öncelikli olarak Slav-Makedon komünistleri hedef almıştı.

Bu sebeplerle, iç savaş ülkenin homojen bir ulus olduğu inancını sarsan bir etkiye sahipti. Komünistlere yakın destek veren Slav-Makedonların varlığı, bu çatışmayı kısmen etnik bir çatışma kıldı. Yunan nüfusu içindeki tahmini oranları yirmide bir olan Slav-Makedonlar, Nisan 1947'de DSE'nin dörtte birini, 1949 ortasında üçte ikisinden fazlasını oluşturuyordular (Rossos, 1997: 43-44). Bu hatırı sayılır destek Yunan sağından gördükleri baskıyla ve KKE'nin Slav-Makedonlara eşit haklar vaatmesiyle ilişkiliydi. KKE, Slav-Makedonlardan aldığı desteği ve onların siyasi beklentilerini, aynı gerekçelerle bölünme endişesi taşıyan Yunan toplumunun beklentileriyle dengelemekte giderek zorlanmaya başladı (Rossos, 1997: 49). İşgal yıllarında verdiği mücadeleyle orta sınıflar dahil Yunanistan'ın geniş bir kesiminde popülerleşen EAM/ELAS'a kıyasla, DSE iç savaş döneminde coğrafi olarak Kuzey Yunanistan'a sıkıştı. Makedonya kırsalında yaşanan iç savaşta çatışma böylece Slav-Makedonların baskın olduğu komünist bir gerilla hareketiyle Britanya ve ABD tarafından desteklenen Yunan ordusu arasında bir çatışmaya dönüştü.

Öte yandan, iç savaşın başındaki Yugoslavya desteği 1948'de Stalin ve Tito ayrışması yüzünden Yugoslavya Kominform'dan çıkarılınca son buldu. Tito 1949'da gerillaların kullandığı sınırı kapattı. Bu stratejik kayıp DSE'nin kazanma şansını ortadan kaldırdı (Clogg, 1997: 174-75). Diğer taraftan Yugoslavya, 1944'te Yugoslav Makedonlarını ayrı bir milliyet olarak kabul etti. Böylece geçmişte batı çeperinde Sırplığa, doğu çeperinde Bulgarlığa dâhil edilen bu topluluk bağımsız Makedon kimliğini güçlendirmeye başladı. Bu yeni Makedon kimliği Vardar (Yugoslav) Makedonyası'nı Yugoslavya'ya bağlı kılmamanın en etkili araçlarından biri olacaktı (Danforth, 1995: 66). 1944 yılında Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti'nde Makedonca dili standardize edilirken, dilbilimciler Makedonların sosyal sınırlarını belirginleştirme hedefini göz önünde bulunduran ve onu komşu Slav dillerinden en çok ayırtıran orta batı diyalektiğini seçtiler. Böylece ayrı bir Makedon kimliğinin inşasına hayati bir katkıda bulunmuş oldular (Gal ve Irvine, 1995: 984-985; Danforth, 1995: 66-67).

İç savaşta Yunan Makedonya'sı maddi ve insani olarak çok büyük kayıp yaşadı. Köyler terk edildi, evler yıkıldı ve altyapı zarar gördü. Can kaybı 60.000 ila 80.000 arasındayken, 140.000 kişi siyasi mülteci olarak ülkeyi terk etti (Close, 1995: 218, Van Boeschoten, 2015: 98). Slav-Makedonların giderek iç savaşta komünistlerin safına çekilmiş olması ve bu çatışmanın kısmen etnik bir kimliğe bürünmesi, 1949'da nihayetinde komünistler yenildiğinde Slav-Makedonlar için yeni bir göç dalgası anlamına geldi. Daha iç savaş sürerken, 1948'de yaşları 3-14 arasında ve yaklaşık yarısı Slav-Makedon 20.000 çocuk KKE tarafından kontrolleri altındaki çatışma bölgelerinden sosyalist Doğu Bloğu ülkelerine çıkarıldılar. Yunan tarihinin en tartışmalı olaylarından olan bu uygulamayı KKE çocukları güvenli alanlara taşımakla meşrulaştırmaktaydı (Danforth ve Van Boeschoten, 2012: 39-46; Danforth, 2003: 174-175, 181). Aynı dönemde

Yunanistan Kraliçesi Federika anti-komünist ve Yunan milliyetçisi eğitimin verildiği “çocuk şehirleri” olarak anılan çocuk kampları kurarak buralara çocukları toplamaktaydı. Özellikle Slav-Makedon pek çok aile bu zor koşullar altında çocuklarından ayrılmaya razı oldular (Danforth ve Van Boeschoten, 2012: 57-62). Çocukların, Yugoslavya, Macaristan, Bulgaristan, Polonya gibi Doğu Bloku ülkelerinde yurtlarda ve okullarda yetiştirildikleri dönemde, KKE Slav-Makedonların Yunancaya ek olarak kendi anadillerinde ve Slav-Makedon tarihi hakkında eğitim almalarını sağladı. Komünistlerin yenilmesiyle geri dönüş çetrefilli bir hal aldı ve Slav-Makedon olan çocukların çoğu bir daha Yunanistan’a geri dönemedi; pasaportlarında doğum yer adlarının Yunanca yerine Slav-Makedon dilinde yazılmış olması gibi gerekçelerle turist vize başvuruları dahi reddedildi. Pek çoğu yükseköğrenim görmüş olan mülteci çocukların bir kısmı daha sonra Batı ülkelerine göçtü. Bugün hala 12.000 kadar siyasi mülteci Slav-Makedon’un post-sosyalist ülkelerde yaşadığı tahmin ediliyor (Danforth ve Van Boeschoten, 2012; Danforth, 2003). KKE tarafından yurtdışına çıkarılan bu çocuklara ek olarak, yenilgiden sonra binlerce gerilla sınır dışına çekildi. Onların geride kalan mülklerine, diğer aile bireyleri Yunanistan’da kalmış olsa bile, devlet tarafından el kondu. Bazı tahminlere göre mülkü müsadere edilen 22.000 siyasi mültecinin üçte ikisini Slav-Makedonlar oluşturuyordu. Aynı dönemde sınır bölgelerinde yaşayan Slav-Makedonların bir kısmı ülke içinde başka yerlere gönderilirken, onların boşalttıkları yerlere “sağlıklı ulusal bilince sahip” Yunanlar yerleştirildi (Danforth, 1995: 77, 215; Van Boeschoten, 2000).

Yunanistan, iç savaşın sonra erdiği 1949’dan 1967-1974 arası iktidarda olan Subaylar Cuntası devrilene dek, “sürekli iç savaş” siyasetiyle yönetildi ve bu da hakiki bir toplumsal uzlaşmayı erteledi. İç savaşa özgü olağanüstü hal kanunları 1952 Anayasası ile de çelişir şekilde uygulamada kaldı. 1974’e kadar vatandaşlar siyasi görüşlerine göre, “milli bilince sahip olan ve olmayan” şeklinde sınıflandırıldılar. Kamu istihdamının sınıfsal hareketlilikte çok önemli olduğu Yunanistan’da bu fişleme vatandaşların sınıfsal ve ekonomik imkânlarını belirlemede oldukça etkiliydi. Açık bir şekilde anti-komünist olmak ve Yunan milliyetçiliğini benimsemek devletin sağladığı ekonomik yardımlar ve istihdam fırsatlarına erişmek ve patronaj ağlarına dahil olmak için ön koşul kılınmıştı. Ancak polisin verdiği “sadakat sertifikaları” ile kamu hizmetine girilebiliyor, yurtdışına göç için gerekli belgeler sağlanabiliyor veya ehliyet alınabiliyordu. Bu keyfi uygulamalar “komünist” kabul edilenlerin akraba ve yakınlarını bu haklardan mahrum bırakabilmekteydi (Gounaris, 2008; Samatas, 1986; Van Boeschoten, 2015).

1974’te askeri cuntanın devrilmesi ve kalıcı olarak anayasal monarşiden demokratik bir cumhuriyet rejimine geçilmesiyle başlayan normalleşme, özellikle 1981’de Andreas Papandreu liderliğindeki PASOK (Pan-Helenik

Sosyalist Hareket) iktidarıyla hızlandı. Ne var ki hayata geçen bu uzlaşma ve toplumsal barış çabaları komünistlerden sadece “Yunan” olanlarıyla sınırlı kaldı ve Slav-Makedon mülteciler bu süreçten dışlandılar. Önce Yunan Komünist Partisi yasallaştı. Memuriyetten atılanlara hakları iade edildi. İlk defa Nazi işgaline karşı sol direnişçilerin yaptığı katkı resmi olarak tanındı (Close, 2004: 265-66, van Boeschoten, 2015: 104-15). Ancak 1982’te çıkan af yasası ile siyasi mültecilerin geri dönüşü etnik soy anlamıyla “Yunan doğanlar” (Ellines to yenos; Έλληνες το γένος) için geçerliydi. Geçmişte “ulusal bilinç” sahibi olmadığı için Yunanlıktan çıkarılmış etnik Yunan komünistler Yunanlık evrenine yeniden dahil edilirken, hem “ulusal bilinç”ten yoksun olan, hem de etnik kimliğini reddetmeyen Slav-Makedonlara geri dönüş hakkı tanınmadı. Böylece, Yunanlığın sınırı yine etno-kültürel olarak çizildi (Christopoulos, 2013; Tsitselikis, 2006; Triandafyllidou and Veikou: 2002).

2. Savaş Sonrası Dönemde Rıza ve Kültürel Aktivizm

İç savaşın ertesinde Slav-Makedonların “en fanatikleri” yenilgiden sonra bölgeden ayrılmış ve geride kalanların asimile olmaktan başka seçeneği kalmamıştı (Karakasidou, 2002: 142). Anti-komünist ve Yunan milliyetçisi olmak etnik Yunanlar için bile normal bir hayat sürmenin ön koşulu olmuşken, komünizm tehdidiyle eş tutulan Slav kimliğini açıktan yaşamak oldukça riskliydi. Ayrıca, 1950’lerden itibaren siyasi göçe ekonomik geri kalmışlık kaynaklı dış göç eklenince, yirmi yıl boyunca Makedonya bölgesinin nüfusu azaldı (Danforth, 1995: 78; Cowan, 2001: 159). Bu dönemde, giderek Yunan ulusal kimliğini benimseyen “yerliler” (dopii) ve mülteci/mübadiller arasındaki kültürel, sınıfsal ayrımlar silinmeye başladı. 1950’ler itibariyle artan oranda gruplar arası evlilikler daha çok Yunan kimliğinin baskın çıkmasıyla sonuçlandı (Cowan, 1990; 1997; Karakasidou, 1997b; Agelopoulos, 1997: 140-144). Slav-dilli annelerin Yunanlarla yaptıkları evlilikten olan çocuklara Yunan gözüyle bakıldı ve çoğu aile etnik dilini çocuklarına aktarmayarak kökenini onlardan sakladı veya önemsizleştirdi. Karakasidou’ya göre, gruplar arası evlilik ve çekirdek ailenin yaygınlaşmasıyla Slav-Makedonların geleneksel aile yapısı olan evli erkek kardeşlerin bir arada yaşadığı *zagdruga* sistemi de çözüldü. Yeni toplumsal koşullarda kadınlar Yunan kimliğinin asli taşıyıcısı oldular. Slav dilinin kamuda istihdam ve her türlü sınıf atlama imkânına erişmeye engel olacağı endişesiyle çocuklarıyla anadillerinde konuşmayı bıraktılar (Karakasidou, 1997b: 102-103). Böylece sezgisel veya hesaplı bir şekilde Makedoncanın dilsel sermayeden (Bourdieu, 1991) mahrum olduğuna, sınıf atlama imkânlarıyla çatıştığına ikna olarak Yunanca konuşmaya rıza gösterdiler.

Bu rıza, Yunan ulus-devletinin sağladığı ekonomik imkanlardan ve ulusal aidiyetle kazanılan sembolik sermayede pay sahibi olmayı mümkün kıldı.¹¹

1980'lerden bu yana Yunan Makedonyası'nda yapılan özellikle antropolojik çalışmalar, Florina ve civarı istisna olmak üzere, Slav-Makedon yetişkinlerin genç kuşaklara dilini aktarmadığına, gençlerin ise bu dili demode bulduğuna işaret ediyor (Cowan,1997; Karakasidou, 1993; Kaltsoudas, 2003). Ataları Slav-Makedon olan gençler, anne-babalarının kullandığı etnik kategorilere rağbet göstermemekte ve çoğunluğu kendini hiçbir şekilde ekonomik, kültürel, sayısal azınlık olarak görmemekteler. Bu bağlamda, Slav-Makedoncanın ayırt edici özelliği hafifletilirken ve kuşaklararası aktarımı büyük ölçüde azalırken, Makedonya'nın "yerlileri", kendilerini "azınlık" olarak görmedikleri gibi, en eski Yunanlar, "Yunanların en Yunanı" olanı olarak görmekteler (Cowan, 1997; Kaltsoudas 2003). Kendilerini "yerli" (ντόπιοι;

11 Bu yapısal dönüşümün mikro ölçekte hayatları nasıl etkilediğine iyi bir açıklayıcı örnek oluşturduğu için Karakasidou'nun (1997a) araştırmasından uzunca bir alıntıya yer vereceğim. Araştırması için bir kaç kere görüşme yaptığı Slav-Makedonca anadilli yaşlı bir kadın olan Pashalina geçmişine dair daha önce gizlediği bazı sırları Karakasidou'ya ancak son görüşmede, belirli bir güven hissettikten sonra aktarır ve gerçeği söylemekten korktuğunu söyler. Makedonya'daki savaş ve çatışma sırasında, Yunan silahlı güçlerince Bulgar okulu ve kilisesine sahip olan köyleri yakılmış (öncesinde araştırmacıya bunu Bulgarların yaptığını belirtiyormuş), evlerini kaybetmişler, ailesi parçalanmış, iki kardeşi Bulgaristan'a gitmiş (daha önce onları Bulgar ordusunun kaçırdığını söylüyormuş) ve uzun yıllar boyunca onlarla iletişimi kopmuştur. Yıllar sonra kardeşiyle birbirlerini gördüklerinde, artık farklı diller konuşmaktadırlar. Pashalina, çocukken köyünde "Bulgarca" konuşulduğunu ama onun konuştuğu dilin kardeşlerinin bugün Bulgaristan'da konuştuğundan farklı bir dil olduğunu belirtir. Yunancayı öğrendiği ilkokulda arkadaşları ve okul öğretmeni tarafından Pashalina'yla "küçük Bulgar kızı" diye dalga geçilmiş, çocukluğu yoksulluk içinde geçmiş ve ailesi komşuları tarafından "Bulgar" oldukları için hor görülmüştür. Öte yandan, ilk görüşmelerinde anlattığı ve herkese sık sık tekrar etmekten hoşlandığı bir anısı vardır: Yetişkinliğinde onu hala ısrarla "Bulgar" olarak çağırmaya devam eden bir komşusundan davacı olur. Duruşma hâkimine Yunan kimlik kartını göstererek ve oğlunun Yunan Hava Kuvvetleri'nde görevli olduğunu vurgulayarak Yunan olduğunu savunur. Eğer komşusunun iddia gibi Bulgar olmuş olsaydı, oğlunun böyle özel bir göreve gelemeyeceğini, dolayısıyla da komşusunun ona Bulgar diyemeyeceğini ifade eder (Karakasidou, 1997a: 127-131, 137). Pashalina geçmişte yaşananlara rağmen, Yunan ulusal kimliğini sahiplenmiş, oğlu orduda, hava kuvvetlerinde çalışacak kadar sadık bir Yunan olarak kabul görmüştür. Tek bir hayat hikayesinde, ulus-inşasının, şiddetin, asimilasyonun ve baskının yanında rızayı ödüllendirerek başarılı olduğunu görebiliyoruz. Bu da bize kimliklerin olumsuzluğunu gösteriyor. Aynı zamanda ulusal aidiyete ve kimliğe atfedilen sembolik sermayenin kişisel haysiyet duygusunun tanınmasında ne denli önemsendiğine tanık oluyoruz.

dopii) olarak tarif edenlerden özellikle orta yaş ve üzeri kuşaklar, dışarıdan güç fark edilen bir grup olma halini, ortak tarihsel köklerine vurgu yaparak sürdürmektedirler. Slav-Makedonlar, örneğin Pontuslular gibi mübadillerle aralarına bu sembolik sınırları koyarak, aslında kendilerinin antik Makedonların torunları olduğunu vurgulamaktalar. Yerliliklerini ve Yunanlığa bağlılıklarını sorgulayanlara karşı, bu şekilde “gerçek Yunan”ın kendileri olduğunu göstermektedirler (Kaltsoudas, 2003). Akrabalık terimleri, kişilere verilen lakaplar, özel isimlerin Slav-Makedonca veya Bulgarca versiyonları gündelik dilde yaygın olarak kullanılmaya devam etmektedir. Özel alanda, mahrem ve yakın ilişkilerde, şakalarda, yabancıların yanında “kaba mizah veya sivri eleştiriler” dile getirilirken, “yerel dil”, “bizim dil” dedikleri dile geçiş yapmaktalar (Cowan, 1997). Cowan’ın “aidiyetin dili” (1997: 161) dediği bu izler, herhangi bir politik içerik barındırmaksızın, yerel deneyimi ve topluluğun diğerlerinden farkını, içeride oluşun sınırlarını gösteren kodlar olarak okunabilir. Yunan Makedonya’sının büyük bir kısmında geçmişte dışlanma ve çatışmaya yol açan dilsel farklılık, belirgin etnik sınırlar yerini büyük ölçüde depolitize kılınmış, hâkim kültüre uyumlanmış ve sınırlandırılmış kültürel ayrımlara yani ancak belli belirsiz sembolik bir etnisiteye bırakmış görünmektedir.

Yunan Makedonyası’nın genelinde sözünü ettiğim rıza ve uyumlanma yaygınken kuzeybatıdaki Florina’da hala etnik sınırların sosyal ilişkileri etkilemeye devam ettiği ve sınıf ile etnisitenin kısmen çakıştığı gözlenmektedir (Karakasidou, 1997b; Cowan, 1997). Örneğin, hali hazırda dar olan sanayi sektöründe mülkiyet mübadil/mültecilere aitken ve memurların çoğunu 1913’ten sonra Yunanistan’ın güneyinden gelenler oluştururken, vasıfsız ücretli işlerde çalışanların ve tarımla uğraşanların çoğu Slav-Makedonlardır. Asli bir istihdam kaynağı olan kamu sektöründe de en dezavantajlı grup yine onlardır (Van Boeschoten: 2000:30, 35; Danforth, 1995: 69-71, 117). Geçen yüzyılda Ulahlar veya Arnavutlar üzerinde başarılı olan Helenleştirme politikalarının özellikle adı geçen bölgelerin Slav-Makedonları üzerinde daha az başarılı olmasının nedenlerinden biri, çoğu Slav-Makedon’un küçük üretici köylü olarak kalması ve Türklerden kalan toprakların çoğunun mülteci Yunanlara dağıtılmasının uzun dönem etkileridir (Roudometof, 2002: 98). Yunanistan’ın özellikle bu bölümünde asimilasyon karşısında daha çok geçmiş kuşakların hissettiği aşağılanma ve boyun eğme deneyimleri dilden dile anlatılan fıkra ve hikâyelere konu olur. Kamusal alanda açıkça direnişe dökülemeyen durumlarda, topluluğun kendi arasında birlik ve dayanışma duygusunu sağaltan bir şekilde mizah,

yerleşik hiyerarşilerle dalga geçen gizli direniş biçimlerini mümkün kılar (Van Boeschoten, 2006: 359, 364; Danforth, 2003: 216).¹²

Bu sembolik direniş biçimlerine ek olarak 1990'lardan sonra Yunan Makedonya'sında Slav-Makedonca'nın hala konuşulduğu ve sınıfsal eşitsizlerin etnik aidiyetle kısmen çakıştığı Florina'da, Slav-Makedon kimliğini etnik bir içerikle sahiplenen yeni bir aktivizm şekillenmeye başladı. Bu süreçte birden fazla faktör etkili olmuş görünmektedir. 1991'de Yugoslavya'nın dağılmasıyla bağımsız bir Makedon devleti ilan edildi. Yine bu dönemde özellikle Avustralya ve Kanada'daki Slav Makedon diasporası Yunanistan'da bir Slav-Makedon azınlık olduğunu ve haklarının ihlal edildiğini yüksek sesle söylemeye başladı (Danforth 1995).¹³ Yurtdışında çok kültürcü yaklaşımların hakim olduğu ülkelerde siyasallaşan diasporanın bir kısmı insan hakları söylemiyle, bir kısmı ise daha milliyetçi hatta irridentist bir söylemle Slav-Makedon meselesinin en radikal aktörlerinden biri oldu. Florina'da, Yunanistan içinde mücadele eden aktivistlerin hareket alanları çok daha sınırlı olmakla beraber çeşitli biçimlerde taleplerini dillendirmekteler. Özellikle dil haklarıyla ilgili taleplerini –yerleşim yerlerinin eski adlarının iadesi, Slav-Makedonca soyadlarının kullanılabilmesi, Slav-Makedoncanın korunması ve bu dilde derslerin verilmesi gibi- Yunan makamlarına sundular. Yunanistan'ın üyesi olduğu başta AB olmak üzere, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı gibi kurumlarda ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde vatandaşı oldukları ülkede etnik azınlık olarak tanınmadıklarını ve belirli kültürel hakları talep ettiklerini defalarca dile getirdiler.

Günümüzde Yunanistan'da ne kadar Slav-Makedon nüfus olduğuna dair sağlıklı bir veri mevcut değil. Etnik dile ilişkin en son 1951 nüfus sayımında soru

12 Örneğin, popüler bir fıkraya göre, yaşlı bir köylü "Bulgar olduğu ve öküzleriyle Bulgarca konuştuğu" suçlamasıyla polis tarafından tutuklanır. Mahkemeye çıkarıldığında hakime öküzlerini Yugoslavya Bitola'dan aldığını ve hayvanların bu yüzden sadece Slavca anladığını ama bundan böyle onları bizzat duruşmanın hakiminin yapmış olduğu gibi Yunanca öğretilsin diye akşam dil okullarına göndereceğini söyler. Bu ve benzeri içeriğe sahip fıkralar Slav-Makedon kimliğinde ısrar eden söylemleri ve duyguyu yüceltir. Mizah, Slavca konuştuğu için baskıya maruz kalan failin son sözü söylemesine ve 'uygun bir uyumsuzluğu' açığa çıkararak kurbanın iktidar karşısında sembolik anlamda yıkıcı bir direniş geçmesini sağlar (Van Boeschoten, 2006: 359, 364; Danforth, 2003: 216).

13 Diasporadaki bazı milliyetçi Slav-Makedon çevreler Yunanistan'ın Makedonya adını kullanmaya ve kimliğini sahiplenmeye hakkı olmadığını, bu isim ve tarihinin sadece kendilerine ait olduğunu savunmaktalar. Bu bakış açısından yazılmış pek çok kaynak için Macedonian Human Rights International grubunun sayfasına bakınız: [www.http://mhrmi.org/](http://mhrmi.org/).

sorulduğu için ancak tahminlerde bulunulabiliyor.¹⁴ Helsinki Monitör'e göre, 100.000 ila 200.000 arasında Slav-Makedon'dan, "Makedon ulusal kimliğine" sahip olanların sayısı tahminen 10.000 ile 30.000 arasındadır.¹⁵ 1994'te kurulan ve Makedon azınlık kimliğinin tanınmasını savunan Gökkuşluğu Partisi'nin (Ouranio Toxo; Ουράνιο Τόξο) aldığı oy ise bu tahminlerin altında kalıyor. Parti, Avrupa Parlamentosu Seçimleri'nde ülke genelinde 1994'te 7300 (Greece Helsinki Monitor-Minority Rights Groups, 1999), 1999'da 4951, 2004'de 4512, 2009'da 6176, ve 2014'te 5737 oy aldı (Yunanistan İçişleri Bakanlığı, 2009). Partinin de kurucuları olan aktivistlerin sayıları az olsa da, Slav-Makedon meselesinin etnik kimlik meselesi olduğunu gündemde tutmaları önem taşıyor. Bu aktivistler, kendilerine etnik çağrışımsız "yerli" (dopii) veya Yunan-Makedon diyen halkı, etnik anlamıyla Makedon olduklarına ikna etmeye ve kolektif dil ve kültür haklarını dillendirmeye çalışmaktalar (Cowan, 2001; Danforth, 1995).

Slav-Makedon kültürel kimliğine dönük, gerçekte sadece kültürel haklarla sınırlı olan ve özerklik gibi siyasi reformları içermeyen bu talepler, Yunan devletinin farklı biçimlerde tepkisiyle karşı karşıya kaldı. Kültürel taleplerinin "arkasından toprak talebi" geleceği endişesiyle "Üsküplü ajanlar" olarak görüldüler (Karakasidou, 1993: 17). Slav-Makedon aktivistler talepleri kabul görmeyince, 1990'lardan beri birkaç defa Yunan devletine karşı örgütlenme haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde (AİHM) davacı oldular. 1990'da "Makedonya Kültür Merkezi" adında bir dernek kurarak örgütlenmek istediklerinde, bu Yunan mahkemeleri tarafından "Yunanistan'ın ulusal çıkarları ve hukukuyla çelişen bir biçimde Yunanistan'da Makedon bir azınlık olduğu düşüncesini ileri sürmek" niyeti taşıdığı gerekçesiyle kararlılıkla engellendi (Roudometof, 2002: 133; Danforth, 1995: 129-130). Bunun üzerine, 1997'de, AİHM Yunanistan'ın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinde yer alan olan toplantı ve dernek kurma özgürlüğünü ihlal ettiğine hükmetti. 2003'te aynı derneği kurma başvurusu farklı mahkemeler tarafından yine "kamu düzenine dönük risk oluşturduğu, bu tür bir milletin tarihte hiç var olmamasına rağmen 'Makedonya' toplumunun yaratılmasını destekleyen kişilerce kötüye kullanılabileceği" gerekçesiyle reddedildi ve AİHM 2015'te aynı kararı bir kez daha verdi (European Court of Human Rights, 2015). Bu tür hukuki ihtilaflar günümüzde de devam ediyor. Örneğin, Makedonya'daki Serez şehrinde 2019'da devam eden bir davada "Serez Yerlilerinin Kardeşliği" isimli Slav Makedonların kurduğu ve tüzüğünde "yerel dilin" korunmasına dönük faaliyet yürüteceği ifadesi yer alan bir dernek yargılanmaktadır. Davacı

14 1951'deki sayıma göre, Slav-dilli 42.000 Yunan vatandaşı bulunuyordu (Kofos, 1964: 187).

15 ABD Dışişleri Bakanlığının hazırladığı insan hakları raporuna göre 1990'da tahmini 20.000 ile 50.000 arasında Slav-Makedon dilli Yunan vatandaşı mevcuttu (Danforth, 1995: 78).

Makedonya Kültürel Dernekleri Pan-Helenist Federasyonu'nun şikayeti “yerli” ifadesinin etnik (Yunan olmayan) bir çağrışımı olamayacağı, bunun Yunanların yerliliğinin reddi anlamına geldiği iddiasına dayanmaktadır (Tsitselikis, 2019; DW, 2019).

Sadece Yunan hükümetlerinin değil, STK'larının ve vatandaşlarının da taraf olduğu bu ve benzeri ulusal ve uluslararası davalarda Yunanistan'ın tutumu vatandaşlarının bir kısmının kendisini kolektif bir kimlikle adlandırma hakkını (*Makedon* olarak ve bazı başka davalarda tespit edildiği üzere Müslüman azınlık olarak değil *Türk* azınlık olarak) ihlal ettiğini göstermektedir. AİHM'e verdikleri savunmalarda vatandaşların bireysel haklarının anayasal garanti altında olduğu vurgulansa da, kendilerini *etnik* kimliğiyle tanımlayan vatandaşların kolektif haklarının çeşitli gerekçelerle göz ardı edildiği görülmektedir (Greece Helsinki Monitor-Minority Rights Group, 1999; 2015; Kyriakou, 2009). Ayrıca, Yunan devleti Makedon azınlık olmadığına dair yaptığı çeşitli resmi açıklamalarda Gökkuşluğu Partisi'nin aldığı oyların düşüklüğünün, partinin temsil iddiasında bulduklarının dahi desteğine sahip olmadığını gösterdiğini belirtirken, partinin başkanı Pavlos Voskopoulos seçimlerde aldıkları oyun Türkiye'deki resmi Rum azınlığın nüfusundan daha çok olduğunu ve Slav-Makedonların hala açıktan etnik kimliklerini sergilemekten çekindiğini vurgulamaktadır (Sputnik Ellada, 2019). Devletin sıklıkla kullandığı başka bir resmi argüman ise, Kuzey Yunanistan'da “Slav lehçesinde” konuşan az sayıda Yunan vatandaşı olsa dahi, bunun ne bugün ne de geçmişte *etnik* bir *azınlık* oluşturmadığıdır. Makedonya adının Yunan halkı için, Yunan (Helen) coğrafyası, tarihi ve kültürünü içeren yaygın bir anlamı ve değeri olduğunu, küçük bir grubun bu adı başka bir anlamla kullanmasının sorun yaratacağını savunmaktadır.¹⁶

3. Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti'nden Kuzey Makedonya'ya

Yunan devleti 1991'de Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan eden Makedon devletinin “Makedonya Cumhuriyeti” adıyla devletlerarası sistemde tanınmasına, bu adın Yunanistan'ın bir bölgesi olan Makedonya'da yayılcı özelemleri çağrıştırdığı gerekçesiyle yakın döneme dek itiraz etti.¹⁷ Yunanistan'ın

¹⁶ Bu argümanların yer aldığı çok sayıda belge için Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Örgütü'nün web sayfasındaki arşivlere bakılabilir. Bir örneği için bkz (OSCE, 2008).

¹⁷ Makedonya adı, Yunanistan'da söz konusu bölgeyi tanımlamak için gayri resmi olarak hep kullanılmış olsa da, bu adın yaygınlaşması ve resmileşmesi 1988'den sonra yaşandı. Örneğin, 1988'de Kuzey Yunanistan Bakanlığı'nın adı Makedonya-Trakya Bakanlığı olarak değiştirildi; Selanik Havaalanı'nın adı Makedonya Havaalanı

ulusal değerleri olarak kabul edilen Makedonya adının, antik hükümdarları Büyük İskender'in veya Yunanistan topraklarından çıkarılan antik bir mezarda bulunan Vergina yıldızlı bayrak gibi sembollerin başka bir devlet tarafından benimsenmesini kabul etmedi. Yunan toplumunda da bu durum ciddi bir tepki ve öfkeye yol açarak Yunan tarihinin “çalınması” ve “intihal” olarak yorumlandı.¹⁸ Yunan siyasetçileri, basını ve kamuoyu Makedonya devletinden söz ederken başkentin adı olan Üsküp'ü (Skopia) kullandı. Diğer yandan, Makedon milliyetçiliği, antik Makedonların Yunan olmadığını, Makedon isminin ve antik tarihinin kendilerine ait olduğunu savundu; kullanılan haritalarda sıklıkla Yunan Makedonyası “büyük Makedonya”nın parçası olarak gösterildi, Büyük İskender'in heykelleri ülkenin meydanlarına yerleştirildi (Roudometof, 2002: 194-5; Danforth, 1995: 66-67; Karakasidou, 1993).

Aslında bu isim 1944'ten beri Yugoslav Makedonyası olarak kullanılmaktaydı ve Yunanistan benzer bir tepkiyi hiç göstermemişti. Burada itiraz edilenin sadece isim olmadığını, bunun Slav-Makedon etnik kimliğinin tanınmayışıyla ilişkili olduğunu not düşmek gerekiyor. Örneğin, Makedonya bağımsızlığını ilan ettiğinde Yunan başbakanı olan Konstantinos Mitsotakis 1995'te yaptığı bir açıklamada asıl meselenin bu ismin tanınması olmadığını, sorunun Yunan Makedonyası'nda “ikinci bir azınlık sorununun yaratılması” olduğunu ve Üsküp'ten (sic) Yunanistan'da Slav-Makedon azınlık olmadığını deklare etmesini istediğini ifade etmişti (Gallagher, 2007: 6).

Geçici olarak “Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti” adını alan ve 1993'te BM'ye üye olan bu devletin AB üyelik görüşmelerine başlamasına ve NATO üyeliğine, Yunanistan, isim anlaşmazlığı yüzünden engel oldu. 1995'te başlayan ve bir türlü sonuçlanmayan isim müzakereleri, her iki taraftaki güçlü karşı muhalefete rağmen Yunanistan'da 2015'ten beri iktidarda olan SYRIZA'nın (Radikal Sol Koalisyon) ve Kuzey Makedonya'da 2017'den beri iktidarda olan Sosyal Demokrat Birlik Partisi'nin yoğun çabasıyla yakın zamanda anlaşmayla sonuçlandı.¹⁹ Haziran 2018'de imzalanan Prespa Anlaşması ile ülkenin adının “Kuzey Makedonya Cumhuriyeti” olarak değiştirilmesi onaylandı. Eylül 2018'de Makedonya'da boykot nedeniyle katılımın düşük kaldığı ama “evet” oyunun %94'ü bulduğu referandumun ardından Ocak 2019'da iki ülkenin parlamentosunda da onaylanan bu anlaşmayla

yapıldı. Turizm politikasında daha önce göz ardı edilen Makedonya kültürel tarihi ön plana çıkarılmaya başlandı (Danforth, 1995: 156-159).

18 Makedon sorununa ilişkin temel Yunan milliyetçisi tezleri eleştirel bir perspektifle cevaplayan bir değerlendirme için bkz: (Christopoulos ve Karpozilos, 2019).

19 2015'den beri SYRIZA ile koalisyon ortağı olan sağ parti ANEL, isim anlaşmasına karşı çıktığı için 2019 Ocak ayında hükümetten çekildi. Bunun üzerine SYRIZA mecliste muhalefetin desteğiyle kıl payı güven oyu alabildi.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti adı resmileşti.²⁰ İki tarafta da milliyetçi gruplar kalabalık gösterilerle defalarca anlaşmayı protesto ettiler. Yunanistan'daki kamuoyu araştırmaları halkın %60'ından çoğunun anlaşmaya karşı olduğuna işaret ederken, Kuzey Makedonya'da son anketlere göre anlaşmaya destek %50'lerde kalıyor. Makedon milliyetçiler sadece kendilerine ait olan tek bir Makedonya olduğu fikri terk edildiğinden, Yunanistan'da ve diasporada yaşayan Makedon azınlıktan söz edilmediğinden anlaşmayı bir ihanet olarak görmekteler. Yunan milliyetçi çevreleri de aynı anlaşmayı, Yunan olan Makedonya adını "Üsküplülere" hediye ettiği ve "tarihi bir yalan" olan Yunanistan'da "Makedon" azınlık olduğu tartışmasının önünü açtığı için yine ihanet olarak görerek reddediyor. Bu söylemin sloganlaştırdığı "Makedonya Yunandır" ifadesi apartmanların duvarlarından otoyol kenarlarına bütün Yunanistan'a yazılanırken on yıldır devam eden ekonomik kriz ve memorandum anlaşmalarının üstüne, pek çok Yunan vatandaşı için bu anlaşma başka bir aşağılanma ve boyun eğiş anlamına geliyor.

Kuzey Makedonya adının tanındığı bu anlaşmada, Slav-Makedon azınlığın varlığına veya tanınmasına dair bir imadan özenle kaçınılsa da (Makedon milliyetçilerini rahatsız eden) anlaşmanın Yunan vatandaşı Slav-Makedonları hiçbir şekilde etkilemeyeceğini söylemek zor (Yunan milliyetçilerinin korktuğu). Örneğin Gökkuşluğu Partisi, anlaşmaya referansla Selanik'teki Makedonya Üniversitesi Balkan, Slav ve Doğu Araştırmaları Kurumu'nda Makedonca öğretiminin verilmeye başlanmasını yönünde dilekçe verdi (Protothema, 2019). Yine anlaşmanın hemen ardından uluslararası basında çıkan Slav-Makedon azınlığa ve karşılaştıkları ayrımcılıklara ilişkin haberler (Sputnik Ellada, 2019; BBC, 2019; DW, 2019) Yunan milliyetçi çevrelerinden tepkiyle karşılandı. Bu atmosferi engellemek üzere ana muhalefetteki merkez sağ Yeni Demokrasi Partisi (ND), SYRIZA lideri ve başbakan Aleksis Çipras'tan Yunanistan'da Makedon azınlık olmadığını açıkça söylemesini talep etti. Diğer yandan "ABD, NATO ve AB gibi emperyalist güçlerin" çıkarına göre tasarlandığı gerekçesiyle anlaşmaya karşı çıkan KKE'yi oylama günü parlamentoda eleştiren Çipras, KKE'nin Slav-Makedonlarla iç savaşta ve sonrasındaki dayanışmasını hatırlatırken kaçınılmaz olarak Slav-Makedonların varlığından söz etmiş oluyordu.²¹ Öyle görünüyor ki Yunanistan topraklarında

20 Yunan parlamentosunda 146'ya karşı 153 oyla anlaşma kabul edildi. SYRIZA'nın 300 kişilik parlamentoda 146 temsilcisi bulunuyor.

21 Çipras bu konuşmasında "ne (SSCB) Taşkent'te komünistlerin Demokratik Ordu (DSE) savaşçılarının çocuklarına Slav-Makedonca alfabe dağıttığından, ne 1983'te Yunan devletinin evlerine geri dönme hakkından mahrum bıraktığı yetmiş bin iç savaş mültecisinden bahsetmek istiyorum. Ne de iç savaşta idam edilen ilk kadın olan Slav-Makedon komünist İrini Gini, yani Mirka Ginova'dan söz edeceğim" diyerek

Makedon adıyla etnik bir alt kimliğin varlığını kabul etmek, komşu ülkenin ihtilafı adını kabul etmekten daha zor bir durum olarak kabul ediliyor. Prespa Anlaşması'nı savunan Yunan siyasetçiler, Makedon etnik kimliğiyle ilgili henüz açıktan herhangi bir adım atmış değiller. İktidardaki hükümet Yunan ulusal kimliğinin kurucu ilkelerinden birine rağmen Prespa Anlaşması'yla tarihi bir reform gerçekleştirmiş olsa da yargı, siyasi partiler, kilise, üniversiteler ve STK'lar arasında, Slav-Makedon etnik azınlığın olmadığı ve Makedon adı ve kültürünün sadece Yunan olduğu iddiası hala güçlü bir desteğe sahip bulunuyor.

Sonuç

Yunan ulusal kimliği baskın olarak etno-kültürel bir içerikle inşa edilmiştir. Bu kimliğin birincil unsuru, Ortodoks inancına ve Patrikhane'ye bağlılık olarak nitelendirildiğinden azınlık statüsü ancak dini farklılık mevcut ise söz konusudur. Yunan vatandaşı Slav-Makedonlar bu nedenle azınlık olarak değil, din ve kültür bakımından Yunanlığın içinde görülürler. Sahip oldukları ayırt edici nitelikler ise özellikle iki savaş arasındaki dönemde nüfus değişimleri, asimilasyon ve iç savaşın çok yönlü etkileriyle baskılanmış ve büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Savaş sonrası dönemde daha çok modernleşme, kalkınma ve eşit yurttaşlık imkanlarıyla inşa edilen rıza ve entegrasyonun ardından, 1990'larda ortaya çıkan, tabanı ve etkisi sınırlı da olsa Slav-Makedon aktivizmine verilen tepki Yunan ulusal kimliğinin içerici sınırlarına işaret etmektedir. Buna göre, dil farkı etnik grup olarak kabul görmek için yetersiz bulunur. Buna, Müslüman azınlığın kendisini etnik kimlikle tanımlamasına konan sınırlamalar eklendiğinde şu sonuca varılabilir: Dil ve din gibi etnik sınırların inşasında yaygın olarak referans noktası alınan kültürel içerikler *etnik potansiyelinden* soyutlanır. Devlet politikalarıyla dil ve din farkının *etnikleşmesinin* ve ardından beklenen kimliğin *siyasallaşmasının* önüne geçilmek istenir. Din farkına kıyasla dil farkı daha asimile edilebilir görüldüğünden bu iki gruba dönük politika ayrılmış ve Slav-Makedonlar *etniksizleştirilerek* Yunanlık evrenine eşit yurttaşlar olarak dahil edilmişlerdir. Komşu bir Slav devletinin Makedon adını kullanıyor olmasının sebep olduğu hem siyasi, hem toplumsal tepki ve travma, Yunan vatandaşı Slav-Makedonların etnik kimliğinin reddiyle ve bu inkarın ulusal kimliğin kurucu ve şekil verici ilkelerinden birine dönüşmesiyle de ilişkilidir.

---

devletin Slav-dilli Yunan olarak gördüğü gruptan Slav-Makedon olarak bahsetti (Avgi, 2019)

Καυνακχα

- Agelopoulou, Georgios (1997), "From Bulgariervo to Nea Krasia, 'Two Settlements' to 'One Village': Community Formation, Collective Identities and the Role of Individual", Peter Mackridge ve Eleni Yannakis (Der.), *Ourselves and Others: The Development of a Greek Macedonian Cultural Identity since 1912* (Oxford: Berg): 133-151.
- Alvanos, Raimondos (2003), "Μεσοπολεμικές πολιτικές και εθνοτικές συγγρούσεις: ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος στην περιοχή Καστοριάς" (İki Savaş Arası Kültürel ve Etnik Çatışmalar: Kastoria Civarında Yunan İç Savaşı), *Επιστήμη και Κοινωνία*, 11: 71-110.
- Anagnostou, Dia (2011), *EUDO Citizenship Observatory Citizenship Policy Making in Mediterranean EU States: Greece* (Floransa: European University Institute).
- Armstrong, John A (1982), *Nations Before Nationalism* (Chapel Hill: University of North Carolina Press).
- Avgi (2019), "Η ιστορική ομιλία του Πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα στη συζήτηση για την κύρωση της Συμφωνίας των Πρεσπών" (Başbakan Aleksis Tsipras'ın Prespa Anlaşması'nın Oylamasına dair Oturumda Yaptığı Tarihi Konuşma), <http://www.avgi.gr/article/10811/9534318/e-istorike-omilia-tou-prothypourgou-alexe-tsipra-ste-syzetese-gia-ten-kyrose-tes-symphonias-ton-prespon-video-> (25.1.2019).
- Badian, E (1982), "Greeks and Macedonians", B. Barr-Sharrar ve E. N. Borza (Der.), *Studies in the History of Art, Vol. 10: Macedonia and Greece in Late Classical and Early Hellenistic Times* (Washington: National Gallery of Art): 33-51.
- Barth, Frederik (1969), "Introduction", Frederik Barth (Der.), *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference* (Boston: Little Brown and Company): 9-38.
- BBC (2019), "Greece's Invisible Minority: Macedonian Slavs" <https://www.bbc.com/news/stories-47258809> (24.2.2019).
- Benlisoy, Foti ve Stefo Benlisoy (2016), *Türk Milliyetçiliğinde Katedilmemiş bir Yol: "Hristiyan Türkler ve Papa Eftim* (Istanbul: İstos Yayın).
- Borou, Christina (2009), "The Muslim Minority of Western Thrace in Greece: An Internal Positive or and Internal Negative 'Other?', *Journal of Muslim Minority Affairs*, 29 (1): 5-26.
- Borza, Eugene N. (1990), *In the Shadow of Olympos: The Emergence of Macedon* (Princeton: Princeton University Press).
- Bourdieu, Pierre (1991), *Language and Symbolic Power* (Cambridge: Polity Press).
- Brubaker, Rogers (1996), *Citizenship and Nationhood in France and Germany* (Cambridge: Harvard University Press).
- Brubaker, Rogers (2013), "Language, Religion and Politics of Difference", *Nations and Nationalism*, 19 (1): 1-20.
- Carabott, Philip (1997), "The Politics of Integration and Assimilation vis-a-vis the Slavo-Macedonian Minority of Interwar Greece: From Parliamentary Inertia to Metaxist Repression", Peter Mackridge ve Eleni Yannakis (Der.), *Ourselves and Others: The Development of a Greek Macedonian Cultural Identity since 1912* (Oxford: Berg): 59-78.
- Carabott, Philip (2005), "Aspects of the Hellenization of Greek Macedonia, ca. 1912- ca. 1959", *ΚΑΜΠΟΣ: Cambridge Papers in Modern Greek*, 13: 21-61.
- Christopoulos, Dimitris (2013), *EUDO Citizenship Observatory Greece Country Report* (Floransa: European University Press).

- Christopoulos, Dimitris ve Kostis Karpozilos (2019), *10+1 Questions & Answers on the Macedonian Question*, (Atina: Rosa Luxemburg Stiftung Greece), <https://www.rosalux.de/en/publication/id/39736/10-1-questions-answers-on-the-macedonian-question/>.
- Clark, Bruce (2006), *Twice as Stranger: The Mass Expulsions that Forged Modern Greece and Turkey* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Clogg, Richard (1997), *Modern Yunanistan Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev. Dilek Şendil).
- Close, David (1995), *Origins of Greek Civil War* (New York: Longman).
- Cornell, Stephen ve Douglas Hartmann (2007), *Ethnicity and Race: Making Identities in a Changing World* (Thousan Oaks: Pine Forge Press).
- Cowan, Jane K. (1990), *Dance and the Body Politics in Northern Greece* (Princeton: Princeton University Press).
- Cowan, Jane K. (1997), "Idioms of Belonging: Polyglot Articulations of Local Identity in a Greek Macedonian Town", Peter Mackridge ve Eleni Yannakis (Der.), *Ourselves and Others: The Development of a Greek Macedonian Cultural Identity since 1912* (Oxford: Berg): 153-171.
- Cowan, Jane K. (2001), "Ambiguities of an Emancipatory Discourse: The Making of a Macedonian Minority in Greece", Jane K. Cowan vd (Der.), *Culture and Rights: Anthropological Perspectives* (Cambridge: Cambridge University Press): 152-176.
- Cowan, Jane K. ve K. S. Brown (2000), "Introduction: Macedonian Inflections", Jane K. Cowan (Der.), *Macedonia: The Politics of Identity and Difference* (Londra: Pluto Press): 1-27.
- Danforth, Loring M. (1993), "Claims to Macedonian Identity: The Macedonian Question and the Breakup of Yugoslavia", *Anthropology Today*, 9 (4): 3-10.
- Danforth, Loring M. (1995), *The Macedonian Conflict: Ethnic Nationalism in a Transitional World* (New Jersey: Princeton University Press).
- Danforth, Loring M. (2003), "Afterward", Keith S. Brown ve Yannis Hamilakis (Der), *The Usable Past: Greek Metahistories* (Lanham: Lexington Books): 211-221.
- Danforth, Loring M. (2010), "Ancient Macedonia, Alexander the Great and the Star or Sun of Vergina: National Symbols and the Conflict Between Greece and the Republic of Macedonia", Joseph Roisman ve Ian Worthington (Der.), *A Companion to Ancient Macedonia* (West Sussex: Blackwell Publishing): 572-598.
- Danforth, Loring M. ve Riki Van Boeschoten (2012), *Children of Greel Civil War: Refugees and the Politics of Memory* (Chicago: Chicago University Press).
- DW (2019), "Streit um mazedonische Minderheit in Griechenland" (Yunanistan'da Makedon Azınlık İhtilafı) <https://www.dw.com/cda/de/streit-um-mazedonische-minderheit-in-griechenland/a-48283836> (11.4.2019).
- Engels, Johannes (2010), "Macedonians and Greeks", Joseph Roisman ve Ian Worthington (Der.), *A Companion to Ancient Macedonia* (West Sussex: Blackwell Publishing): 81-98.
- European Court of Human Rights (2015), "Case of House of Macedonian Civilization and Others v Greece", [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"languageisocode":\["TUR"\],"appno":\["1295/10"\],"documentcollectionid":\["CHAMBER"\],"itemid":\["001-168492"\]} \(9.7.2015\).](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
- Finney, Patrick (2003), "The Macedonian Question in the 1920s and the Politics of History", K. S. Brown ve Yannis Hamilakis (Der.), *The Usable Past: Greek Metahistories* (Lanham: Lexington): 87-103.
- Gal, Susan ve Judith T. Irvine (1995), "The Boundaries of Languages and Disciplines: How Ideologies Construct Differences", *Social Research* 62 (4): 967-1001.

- Gallagher, Tom (2007), *The Balkans in the New Millennium: In the Shadow of War and Peace* (Londra: Routledge).
- Gellner, Ernest (1983), *Nations and Nationalism* (Ithaca: Cornell University Press).
- Gounaris, Basilis C. (1993), "Defining ethnic identity in Hellenic Macedonia: Remarks on Anastasia Karakasidou, 'Politicizing culture: Negating ethnic identity in Greek Macedonia'", *Balkan Studies* 34:309-314.
- Gounaris, Basilis (1994), "Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας: Η πορεία της ενσωμάτωσης στο ελληνικό εθνικό κράτος 1870-1940 (Makedonya Slav-dillileri: Yunan Ulus-devletinde Asimilasyonun Gelişimi 1870-1940)", *Μακεδονικά*, 21 (1) 209-237.
- Gounaris, Basil C. (2004), "Social Dimension of Anticommunism in Northern Greece, 1945-1950", Philip Carabott and Thanasis D. Sfikas (Der.), *The Greek Civil War: Essays on a Conflict of Exceptionalism and Silences*, (Aldershot: Ashgate): 175-186.
- Gounaris, Basil C. (2008), "Bonds Made Power: Clientalism, Nationalism and Party Strategies in Greek Macedonia (1900-1950)", Mark Mazower (Der.), *Networks of Power in Modern Greece: Essays in Honor of John Campbell* (New York: Columbia University Press): 109-128.
- Greece Helsinki Monitor-Minority Rights Groups (1999), "Report about Compliance with the Principles of the Framework Convention for the Protection of National Minorities", <http://miris.eurac.edu/mugs2/do/blob.html?type=html&serial=1044526702223> (18.9.1999).
- Greece Helsinki Monitor-Minority Rights Groups (2015), "Greece: Non-Recognition of Macedonian & Turkish Minorities Despite ECtHR Rulings", <https://www.osce.org/odhr/188486?download=true> (1.10.2015).
- Grigoriadis, Ioannis N. (2014), *Kutsal Sentez: Yunan ve Türk Milliyetçiliğine Dini Aşlamak* (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları) (Çev. İdil Çetin).
- Haidia, Eleni (2000), "The Punishment of Collaborators in Northern Greece 1945-46", Mark Mazower (Der.), *After the War was Over: Reconstructing the Family, Nation and the State in Greece, 1943-1960* (Princeton: Princeton University Press): 42-61.
- Hatzidimitriou, Constantine G. (1993), "Distorting history: Concerning a recent article on ethnic identity in Greek Macedonia", *Balkan Studies*, 34: 315-351.
- Hirschon, Renée (2005a), "Lozan Sözleşmesi'nin Sonuçları: Genel bir Bakış", Renée Hirschon (Der.), *Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları) (Çev. Müfide Pekin ve Ertuğ Altınay): 17-28.
- Hirschon, Renée (2005b), *Mübadele Çocukları* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları) (Çev. Serpil Çağlayan).
- Hirschon, Renée (2006), "Knowledge of Diversity: Towards a More Differentiated Set of Greek Perceptions of 'Turks'", *South European Society & Politics*, 11 (1): 61-78.
- Human Rights Watch/Helsinki (1994), *Denying Ethnic Identity: The Macedonians of Greece*. (New York: Human Rights Watch).
- Kakoulidou, Maria (2011), *Πολιτισμική ετερότητα και εκπαίδευση στη Μακεδονία, 1913-1930* (Makedonya'da Kültürel Heterojenlik ve Eğitim, 1913-1930), (Ioannina Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Kaltsoudas, Constantinos (2003), *Taking Stock of Ethnic Group Identity in a Town in Greek Macedonia* (Concordia Üniversitesi: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Kamouzis, Dimitris (2013), "Elites and the Formation of National Identity: The Case of Greek Orthodox Millet (Mid-nineteenth Century to 1922)", Benjamin Fortna vd (Der.), *State-*

- Nationalisms in the Ottoman Empire, Greece and Turkey, Orthodox and Muslims, 1830-1945* (New York: Routledge): 13-46.
- Karakasidou, Anastasia (1993), "Politicizing Culture: Negating Ethnic Identity in Greek Macedonia", *Journal of Modern Greek Studies*, 11(1): 1-28.
- Karakasidou, Anastasia (1995), "National ideologies, histories, and popular consciousness: A response to three critics", *Balkan Studies*, 35:113-46.
- Karakasidou, Anastasia (1997a), *Fields of Wheat, Hills of Blood: Passages to Nationhood in Greek Macedonia* (Chicago: The University of Chicago Press).
- Karakasidou, Anastasia (1997b), "Women of the Family, Women of the Nation: National Enculturation among-Slav Speakers in North-West Greece", Peter Mackridge ve Eleni Yannakis (Der.), *Ourselves and Others: The Development of a Greek Macedonian Cultural Identity since 1912* (Oxford: Berg): 91-109.
- Karakasidou, Anastasia (2002), "Cultural Illegitimacy in Greece: The Slavo-Macedonian 'non-minority'", Richard Clogg (Der.), *Minorities in Greece: Aspects of a Plural Society* (London: Hurst Company): 122-164.
- Katsikas, Stefanos (2013), "Millet legacies in a National Environment: Political Elites and Muslim Communities in Greece (1830s-1923)", Benjamin C. Fortna vd (Der.), *State Nationalisms in the Ottoman Empire, Greece and Turkey: Orthodox and Muslims, 1830-1945* (Londra: Routledge): s. 44-70.
- Kaufmann, Eric P. (der) (2004), *Rethinking Ethnicity: Majority Groups and Dominant Minorities* (London: Routledge).
- Kofos, Evangelos (1964), *Nationalism and Communism in Macedonia* (Selanik: Institute for Balkan Studies).
- Koliopoulos, John S. (1997), "The War over the Identity and Numbers of Greece's Slav Macedonians", Peter Mackridge ve Eleni Yannakis (Der.), *Ourselves and Others: The Development of a Greek Macedonian Cultural Identity since 1912* (Oxford: Berg): 39-57.
- Kostopoulos, Tasos (2002), "Ετερογλωσσία και άφομοιωτικοί σχεδιασμοί: η περίπτωση της ελληνικής Μακεδονίας μετά την απελευθέρωση (1912-1913)" (Çok-dillilik ve Asimilasyoncu Planlamalar: Bağımsızlık sonrası Yunan Makedonyası Örneği), *Ta Istoriká* 19 (36):75-128.
- Küçük Asya Araştırmaları Merkezi (2001), *Göç: Rumların Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923)* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Kyriakou, Nikolas (2009), "Minority Participation in Public Life: The Case of Greece", *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Vol 2: 1-18.
- Mavrogortados, George (1983), "The Dhasmos as a Crisis of Greek Integration", D. Tasousis (Der.), *Hellinismos-Hellinikotita* (Athens: Estia): pp. 69-78.
- Mazower, Mark (1993), *Inside Hitler's Greece: The Experience of Occupation, 1941-44* (New Haven: Yale University Press).
- Mazower, Mark (2000), "Three Forms of Political Justice", Mark Mazower (Der.), *After the War was Over: Reconstructing the Family, Nation and the State in Greece, 1943-1960* (Princeton: Princeton University Press): 24-41.
- Mazower, Mark (2007), *Selanik: Hayaletler Şehri, Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)* (İstanbul: YKY Yayınları) (Çev. Gül Çağalı Güven).
- Meinardus, Ronald (2002), "Muslims: Turks, Pomaks, Gypsies", Richard Clogg (Der.), *Minorities in Greece*, (Londra: Hurst & Company): 81-93.

- Millas, Herkül (2015), *Yunan Ulusunun Doğuşu*, 4. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Minehan, Philip B. (2004), "What was the Problem in Greece? A Comparative and Contextual View of the National Problems in the Spanish, Yugoslav and Greek Civil Wars of 1936-49", Philip Carabott ve Thanasis D. Sfikas (Der.), *The Greek Civil War: Essays on a Conflict of Exceptionalism and Silences* (Aldershot: Ashgate): 41-56.
- Miriviliis, Stratis (2008), *Mezarda Hayat*, Çev. Nevzat Hatko (İstanbul: Can Yayınları).
- OSCE (2008), "Statement by The Greek Delegation in Exercise of Its Right of Reply: "Macedonian" Minority in Greece", <https://www.osce.org/files/f/documents/9/9/33840.pdf> (Son Erişim: 06.09.2020).
- Özkırmırlı, Umut ve Spyros A. Sofos (2008), *Tormented by History: Nationalism in Greece and Turkey* (New York: Columbia University Press).
- Pentzopoulos, Dimitri (2002 [1962]), *The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact on Greece* (Londra: Hurst Company).
- Protothema (2019), "Το «Ουράνιο Τόξο» ζητά διδασκαλία της «μακεδονικής» γλώσσας από το πανεπιστήμιο Μακεδονίας" (Gökkuşayı Partisi, Makedonya Üniversitesi'nden 'Makedonca' dilinde öğretim talep ediyor) <https://www.protothema.gr/greece/article/872428/to-ouranio-toxo-zita-didaskalia-tis-makedonikis-glossas-apo-to-panepistimio-makedonias/> (12.3.2019).
- Rossos, Andrew (1997), "Incompaticle Allies: Greek Communism and Macedonian Nationalism in the Civil War in Greece 1943-1949", *The Journal of Modern History*, 69 (March): 42-76.
- Roudometof, Victor (1999), "'Heroes' and 'Villains': An Overview of Recent Literature on The Macedonian Question", *South European Society and Politics*, 4(1): 149-159.
- Roudometof, Victor (2002), *Collective Memory, National Identity, and Ethnic Conflict: Greece, Bulgaria and the Macedonian Question* (Wesport: Praeger).
- Samatas, Minas (1986), "Greek McCarthyism: A Comparative Assessment of Greek Post-War Repressive Anti-Communism and the US Truman-McCarthy Era", *The Journal of Hellenic Diaspora*, 13 (3&4): 5-75.
- Sputnik Ellada (2019), "Ουράνιο Τόξο στο Sputnik: Πάνω από 500 χωριά στη Βόρεια Ελλάδα μιλούν τη μακεδονική γλώσσα" (Rainbow: Kuzey Yunanistan'da 500'den fazla köyde Makedon dili konuşuluyor), <https://sputniknews.gr/ellada/201902222319052-ouranio-toxo-makedoniki-glwssa-meionotita/#comments> (22.2.2019).
- Triandafyllidou, Anna ve Anna Paraskevopoulou (2002), "When is the Greek Nation? The Role of Enemies and Minorities", *Geopolitics* 7 (2): 75-98.
- Triandafyllidou, Anna ve Mariangela Veikou (2002), "The Hierarchy of Greekness: Ethnic and National Identity Considerations in Greek Immigration Policy", *Ethnicities*, 2 (2): 189-208.
- Tsitselikis, Konstantinos (1999), *Γλώσσες, αλφάβητα και εθνική ιδεολογία στην Ελλάδα και τα Βαλκάνια* (Yunanistan ve Balkanlar'da Diller, Alfabe ve Ulusal İdeoloji) (Αθήνα: Εκδόσεις ΚΕΜΟ).
- Tsitselikis, Konstantinos (2006), "Citizenship in Greece: Present challenges for future changes, Multiple Citizenship As a Challenge To European Nation-States", D.Kalekin-Fishman & P.Pitkänen (Der.), (Rotterdam: SensePublishers): 145-170.
- Tsitselikis, Konstantinos (2019), "Σε ποια ράτσα ανήκετε;" (Hangi Irka aitsiniz?) https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/191165_se-poia-ratsa-anikete (12.4.2019)
- Van Boeschoten, Riki (2000), "When Difference Matters: Sociopolitical Dimensions of Ethnicity in the Distinct of Florina", Jane K. Cowan (der), *Macedonia: The Politics of Identity and Difference* (Londra: Pluto Press): 28-46.

- Van Boeschoten, Riki (2006), "Code-Switching, Linguistic Jokes and Ethnic Identity: Reading Hidden Transcripts in a Cross-Cultural Context", *Journal of Modern Greek Studies*, 24 (2006): 347-377.
- Van Boeschoten, Riki (2015), "Enemies of the Nation-A Nation of Enemies: The Long Greek Civil War", Bill Kissane (Der.), *After Civil War: Reconstruction and Reconciliation in Contemporary Europe* (Philadelphia: Pennsylvania University Press): 93-120.
- Weber, Eugen (1976), *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France 1870-1914* (Stanford: Stanford University Press).
- Wimmer, Andreas (2002), *Nationalist Exclusion and Ethnic Conflict: Shadows of Modernity* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Wimmer, Andreas (2013), *Ethnic Boundary-Making: Institutions, Power, Network* (Oxford: Oxford University Press).
- Yunanistan İçişleri Bakanlığı/ Υπουργείο Εσωτερικών (2009), "Εκλογές" (Seçimler) <http://ekloges-prev.singularlogic.eu>.
- Zachos, Dimitrios (2009), "Citizenship, Ethnicity and Education in Modern Greece", *Journal of Modern Greek Studies*, 27: 131-155.
- Zahariadis, Nikolaos (1993), "Politics, culture and social science: A commentary on Dr. Karakasidou's 'Politicizing culture: Negating ethnic identity in Greek Macedonia'", *Balkan Studies*, 34:301-307.